

ЦЕНТР
ЕКОНОМІЧНОЇ
СТРАТЕГІЇ

АНАЛІТИЧНА
ЗАПИСКА

ДОСТУПНІСТЬ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ

ПІДГОТУВАЛИ:

Володимир Ланда
Єлеазар Левченко
Олександра Мироненко

ДАТА:

Червень 2024 р.

ЗМІСТ

Головне.....	4
1. Підприємництво в Україні	7
1.1. Огляд підприємництва в Україні	7
1.2. Роль малого та середнього бізнесу в економіці.....	7
2. Оцінка потреби у фінансуванні малого та середнього бізнесу в Україні.....	8
2.1. Джерела оцінки збитків і потреб у фінансуванні	8
2.2. Оцінка збитків від повномасштабного вторгнення	9
2.3. Оцінка потреби у фінансуванні.....	11
2.4. Сектори, що найбільше потребують фінансування	13
3. Інструменти фінансування	16
3.1. Загальний огляд доступних інструментів фінансування	16
3.2. Огляд системи кредитування.....	18
3.3. Державна програма «Доступні кредити 5-7-9%»	22
3.4. Інше банківське кредитування	25
3.5. Державні та регіональні програми.....	26
3.6. Міжнародні партнери	28
3.7. Інші види фінансування	38
3.8. Альтернативні джерела фінансування.....	42
4. Немонетарні інструменти підтримки бізнесу	43
5. Абсорбційна здатність малого та середнього бізнесу.....	44
5.1. Вимоги до заявників.....	45
5.2. Причини відмов у наданні фінансування	46
5.3. Причини відмов від залучення фінансування	48
6. Рекомендації.....	50

Центр економічної стратегії – незалежний центр досліджень державної політики. Завдання ЦЕС – підтримка реформ в Україні з метою досягнення стійкого економічного зростання країни. Центр робить внесок у розробку стратегії економічного зростання України, здійснює незалежний аналіз найбільш важливих аспектів державної політики, а також працює над посиленням громадської підтримки реформ. Заснований у травні 2015 року.

Наші принципи:

- Економічна свобода (лібералізація, дерегуляція, приватизація)
- Вільна та чесна конкуренція
- Менша роль держави за підвищення її ефективності
- Інформаційна прозорість та свобода слова
- Верховенство права та захист приватної власності
- Здорові та стабільні державні фінанси
- Економіка, що створена на засадах знань.

Для більш детальної інформації про ЦЕС просимо звертатися до В'ячеслава Ноздріна, директора з комунікацій (тел.: (044) 492-7970, office@ces.org.ua).

Також запрошуємо відвідати наш сайт www.ces.org.ua та слідкувати за нами у соціальних медіа [facebook.com/cesukraine](https://www.facebook.com/cesukraine) чи twitter.com/ces_ukraine.

Government of the Netherlands

Проект "Дослідження доступу українського малого та середнього бізнесу до фінансування" реалізується за підтримки Міністерства закордонних справ Нідерландів в рамках зовнішньої політики розвитку Нідерландів, що фінансується програмою розвитку приватного сектору Нідерландського агентства з питань підприємництва (RVO.nl).

Дослідження має на меті надати оцінку загальної ситуації та окреслити основні вектори розвитку, але не претендує на абсолютну об'єктивність або повноту аналізу. Інформація, яка використовувалась для здійснення цього дослідження може бути неповною, а також вона є плінною в часі, тому може зазнавати змін.

Зміст цієї записки є результатом оціночних суджень авторів та може бути підданий інтерпретації. Наведену нижче інформацію слід розглядати як точку зору, а не як остаточну істину. Ми надали збалансовану точку зору, спираючись на різноманітні джерела, включаючи відкриті джерела інформації, законодавчу базу та інші надійні матеріали.

ГОЛОВНЕ

- Згідно з RDNA3, **потреба у відновленні та реконструкції у найближчі 10 років** оцінюється у **\$486 млрд**, у тому числі у 2024 році – \$26 млрд (5% від загальної потреби), з яких \$15 млрд – публічні видатки та видатки держпідприємств, \$11 млрд – інвестиції приватного сектору, включно з очікуваними потребами у фінансуванні.
- **Найбільші збитки та потреби у відновленні** – у сферах торгівлі та промисловості, в енергетичному секторі та у сільському господарстві.
- Для українського бізнесу **відкриті численні інструменти** кредитного, грантового фінансування та немонетарної підтримки. Водночас складнощі при їх залученні суттєво обмежують їхній позитивний вплив на українську економіку.
- **Оціночний річний обсяг доступних для бізнесу програм фінансування становить 341 млрд грн**. З цієї суми банківське фінансування становить 72,6% (у тому числі за програмою «Доступні кредити 5-7-9» – 29,6%, інше кредитування в національній валюті – 30,3%, кредитування в іноземній валюті – 12,7%). Іншими доступними опціями є кредити та гранти міжнародних організацій (12,8%), фінансовий лізинг (8,0%), державні та регіональні програми підтримки (4,7%), кредити та гранти фінансових компаній, підприємств та організацій (1,9%).
- У корпоративному кредитному портфелі станом на 1 травня 2024 року **частка гривневих кредитів становила понад 68%**, 22% номіновано в доларах США, 10% – у євро і лише 0,01% – в інших валютах. При цьому згідно з оцінками НБУ та Центру економічної стратегії, частка нових гривневих кредитів перевищує частку національної валюти в поточному кредитному портфелі.
- **Банківське кредитування** залишається беззаперечним лідером за обсягами наданого фінансування. Станом на кінець квітня кредитний портфель наданий резидентам, складав 1,023 трлн грн. З цієї суми 765 млрд грн припадає на кредити корпоративному сектору. Цей обсяг включає кредити державним (66 млрд грн) та недержавним (671 млрд грн) корпораціям, фізичним особам-підприємцям (15 млрд грн), фінансовим корпораціям (12 млрд грн) та некомерційним організаціям, що обслуговують домашні господарства (0,4 млрд грн). У цю суму не включено кредити, надані нерезидентам на загальну суму 58 млрд грн.
- 70% усіх банківських кредитів, виданих юридичним особам, **сконцентровані у трьох секторах**: торгівлі (39%), переробній промисловості (16%) та сільському господарстві (15%).
- Основою кредитування бізнесу в національній валюті є державна програма «**Доступні кредити 5-7-9**», кредити за якою сягають 40% гривневого корпоративного портфеля та майже 50% – у нових виданих кредитах. Надалі ця частка може зменшуватися через нещодавні зміни умов участі у програмі та зменшення її переваги над звичайним кредитуванням в національній валюті.
- Окрім банківського кредитування, для українських компаній існують також інші, часом доступніші й доцільніші, опції кредитування. Такі опції можуть пропонувати **кредитні спілки, лізингодавці, фінансові компанії** тощо.
- Малий та середній бізнес може отримати підтримку, взявши участь у **програмах, що фінансуються державним та місцевими бюджетами**. Фінансова допомога може надаватися у формі кредитних інструментів, безповоротного надання коштів або компенсації ставки за кредитами. Найбільші обсяги державної підтримки надаються програмою «Робота» та Експортно-кредитним агентством.

- **Обсяг підтримки з боку міжнародних партнерів** України через кредити та гранти для бізнесу становив **\$692 млн** у 2023 році. З них більшу частину становлять гранти та інша безповоротна допомога. Донорами виступають як уряди іноземних країн, так і міжнародні організації. Найбільшими партнерами України, які надають кредитну та грантову підтримку є США (здебільшого через USAID), Міжнародна фінансова корпорація та Європейський Союз. Загалом у кожний момент часу доступні десятки різних джерел фінансування.
- До фінансування МСП долучаються й окремі **приватні компанії**, які розробляють програми підтримки МСП, у тому числі у галузях або регіонах своєї діяльності. Зазвичай такі ініціативи мають обмежені ресурси, проте можуть мати відчутний вплив у сегментах та регіонах їхньої присутності.
- Окрім надання фінансування, низка іноземних ініціатив в Україні також спрямована на **підтримку українського бізнесу негрошовими методами**. До таких видів підтримки зокрема належить організація тренінгів та навчань для бізнесів, консультації та надання експертної підтримки громадам, допомога з налагодженням міжнародних зв'язків. Така підтримка може надаватися і за окремими програмами, і як складова комплексних програм підтримки, що включають монетарні інструменти.
- 10 червня Голова НБУ Андрій Пишний заявив, що **Стратегія з розвитку кредитування**, про яку згадувалося в меморандумі з МВФ, ухвалена напередодні та буде оприлюднена найближчим часом. Згідно з повідомленням Голови регулятора, документ міститиме такі складові: розвиток інфраструктури для малого та середнього бізнесу (торговий факторинг, фінансовий лізинг та продукти фінансування ланцюгів постачання), сучасні технології та цифрові рішення для полегшення доступу до фінансових послуг, підтримка фінансової стійкості оборонних підприємств, дотримання принципів відповідального кредитування, чіткі кредитні процедури та мінімізація юридичних ризиків, розширення доступу до інформації з державних ресурсів для кредиторів і додаткові вимоги до оцінювання кредитоспроможності споживача, скорочення частки непрацюючих кредитів, упровадження принципів «зеленого» фінансування, підвищення рівня фінансової грамотності та свідомого підходу до користування фінансовими послугами.
- **Вимоги до суб'єктів господарювання**, що залучають додатковий капітал, суттєво відрізняються від типу фінансування і надавачів коштів. Але загалом стандартні умови для отримання фінансування включають наявність української реєстрації, прозорість та доброчесність, належність до певної категорії суб'єктів господарювання за кількістю працівників та доходами, наявність реалістичного бізнес-плану, належність до певної сфери або регіону ведення діяльності, наявність досвіду отримання фінансування в минулому.
- Попри те, що 50% опитаних підприємств вважають високі ставки за кредитами фактором, який зможе змусити їх уникати або відкладати використання кредитних послуг банків, на початку 2024 року **лише 6% респондентів вважали обмежені можливості отримання кредиту обмежувальним фактором** для збільшення виробництва.
- В рамках дослідження Світового банку «Бізнес під час війни» **17% респондентів відзначили наявність труднощів з доступом до фінансування**, зокрема через високі відсоткові ставки та високий ризик неповернення через невизначеність.
- Підприємства зазначають потребу у **більшій поінформованості приватного сектору про державні програми підтримки**, кожен четвертий респондент взагалі не знав про їх існування.

Ключові рекомендації

- **Державним органам** – створити повнофункціональний механізм страхування воєнних ризиків, опублікувати Стратегію зменшення NPL, пом'якшувати обмеження з виплати наявного зовнішнього боргу в рамках валютної лібералізації, забезпечити фокусування програми пільгового кредитування «Доступні кредити 5-7-9», ухвалити підзаконні нормативні акти, що регулюють умови можливого вилучення транспорту та техніки на потреби ЗСУ, продовжувати поетапну лібералізацію лізингу, страхування та інших фінансових послуг у рамках загальної лібералізації фінансових ринків, усунути бар'єри для прийняття різних класів активів як банківської застави.
- **Комерційним банкам** – надавати персоналізований супровід підприємствам у процесі надання кредиту, адаптувати внутрішні скорингові моделі, надавати консультації щодо альтернативних джерел фінансування
- **Позичальникам** – дотримуватися засад доброчесності та прозорості у веденні бізнесу, надавати позикодавцям детальну інформацію про діяльність компанії, диверсифікувати джерела залучення фінансування.
- Крім того, **учасники фінансових ринків** за допомоги державних органів та міжнародних партнерів мають популяризувати можливості позик кредитних спілок для малих підприємств та підприємців, удосконалювати навички складання заявок та бізнес-планів, розробити необхідні для цього навчальні матеріали та тренінги, створити карту можливостей для українського бізнесу, збільшувати організаційну спроможність бізнесу залучати борговий капітал, залучати до організації навчальних процесів бізнес-асоціації.

1. ПІДПРИЄМНИЦТВО В УКРАЇНІ

1.1. ОГЛЯД ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Законодавством України визначено підприємництво як самостійна діяльність фізичних та юридичних осіб, які зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності, з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг з метою отримання прибутку¹.

Українське законодавство визначає такі категорії підприємств за кількістю працюючих та доходами:

- Мікропідприємства: середня кількість працівників за рік не перевищує 10 осіб та річний дохід не перевищує €2 млн;
- Малі підприємства: середня кількість працівників за рік не перевищує 50 осіб та річний дохід не перевищує €10 млн;
- Великі підприємства: середня кількість працівників за рік перевищує 250 осіб і річний дохід перевищує €50 млн;
- Усі інші підприємства вважаються середніми.

У результаті повномасштабного вторгнення у 2022 році значно скоротилась кількість підприємств – на 11%. У 2022 році налічувалось 1,733 млн суб'єктів господарювання у порівнянні з 1,956 млн у 2021 році.

Серед загальної кількості суб'єктів господарювання на кінець 2022 року найбільшу частку займають фізичні особи-підприємці (ФОП) – 84,9% (1,471 млн). Решту складають: 206 213 (або 11,9%) мікропідприємства, 40 434 (2,3%) інші малі підприємства, 14 783 (0,9%) середні та 494 великі підприємства (0,03%).

Для цілей цього звіту ми розділяємо суб'єкти господарювання на такі категорії:

- 1) Великі підприємства
- 2) Середні підприємства (без урахування ФОП)
- 3) Малі підприємства (без урахування мікропідприємств та ФОП)
- 4) Мікропідприємства (без урахування ФОП)
- 5) Фізичні особи-підприємці (об'єднуємо всі ФОП у спільну групу; довідково, серед фізичних осіб-підприємців мікропідприємствами є 99,64%, іншими малими підприємствами – 0,34%, середніми підприємствами – 0,02%).

У 2022 році сукупний виторг українських суб'єктів господарювання становив 11,1 трлн грн.

1.2. РОЛЬ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В ЕКОНОМІЦІ

У цьому дослідженні ми зосереджуємось на проблемі доступу до фінансування мікро-, малих та середніх підприємств, які становили 15% усіх підприємств в Україні на початок 2023 року.

Суб'єкти малого та середнього бізнесу створюють більше половини сукупного виторгу усіх підприємств – 64%, з яких 44% створює середній бізнес. Також МСП забезпечують більшу частину робочих місць: на малих та середніх підприємствах у 2020 році було зайнято 75% від загальної кількості зайнятих

¹Закон України «Про підприємництво». [Link](#).

працівників в Україні. При чому середні підприємства забезпечили роботою понад 48% працівників, малі та мікропідприємства – 27%.

Після першого шоку повномасштабного вторгнення український бізнес, зокрема малі й середні підприємства, адаптуються до умов воєнного часу, прагнуть підвищити продуктивність праці та збільшити обсяги виробництва. За оцінкою НБУ подальше економічне відновлення України триватиме в першу чергу завдяки адаптивності бізнесу². Підтримка МСП важлива не лише для створення робочих місць, але й для стимулювання інновацій та сталого економічного і соціального розвитку. Національні стратегії стимулювання розвитку МСП включають податкові пільги, гранти на розвиток, підтримку доступу до кредитів та експортних ініціатив. Такі заходи не лише безпосередньо сприяють зростанню МСП, але й зміцнюють національну економіку завдяки мультиплікативному ефекту, що робить підтримку МСП стратегічним вибором для уряду та міжнародних донорів в Україні для стимулювання відновлення та розвитку.

2. ОЦІНКА ПОТРЕБИ У ФІНАНСУВАННІ МАЛОГО ТА СЕРЕДЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

2.1. ДЖЕРЕЛА ОЦІНКИ ЗБИТКІВ І ПОТРЕБ У ФІНАНСУВАННІ

Підприємницька діяльність є складним явищем, а його числові оцінки надають лише часткове розуміння його значення для розвитку економіки й суспільства. На підприємницьку активність впливає низка матеріальних, інституційних, політичних та інших чинників. Саме тому оцінка потреб бізнесу вимагає комплексного багатостороннього підходу з урахуванням різних джерел даних.

Ми використовуємо низку джерел, щоб оцінити ситуацію з втратами та потребами МСП у фінансуванні й зовнішній підтримці. Важливим джерелом загальної оцінки ситуації є **звіт Світового банку RDNA3**. Він пропонує кількісну оцінку прямих та непрямих втрат за головними галузями та визначає загальні секторальні фінансові потреби, що пояснюють головні розбіжності між стороною попиту та пропозиції фінансування.

Важливим джерелом даних для цього дослідження є **Національний банк України**. Зокрема, використана статистика фінансового сектору, наглядова статистика та опитування щодо ділових очікувань підприємств.

Окрім цього, ми спираємося на низку **опитувань підприємств** щодо стану бізнесу та його потреби в залученні фінансування. До таких досліджень належать: щомісячне опитування інституту економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД), велике опитування Європейської бізнес асоціації щодо настроїв бізнесу, а також регулярне «Дослідження стану бізнесу в Україні».

Ці опитування дозволяють оцінити стан бізнесу, його потреби та перспективи у динаміці, а також розглянути їх у ширшому макроекономічному контексті. Крім цього, джерелом висновків цього дослідження стали проведені інтерв'ю з керівниками Національного банку України, Фонду розвитку підприємництва, комерційних банків та компаній-реципієнтів фінансування.

²Інфляційний звіт НБУ. Квітень 2024 року. [Link](#).

При оцінці потреб у фінансуванні важливо розуміти ключові фактори, які впливають на процес залучення капіталу: прозорість та добросесність бізнесу, достатність та кваліфікація людського капіталу та регіональні особливості, пов'язані з бойовими діями. Відповідно важливі виклики у процесі залучення фінансування лежать у кількох площинах: страхування чи інше покриття ризиків, недосконала регуляція, детінізація бізнесу, підвищення обізнаності про доступні інструменти фінансування та макроекономічні особливості української фінансової системи, що серед іншого пов'язані з надвисокою часткою непрацюючих кредитів. Виклик надмірного рівня NPL ми розкриваємо у підрозділі 3.2.

2.2. ОЦІНКА ЗБИТКІВ ВІД ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ

Після початку повномасштабного вторгнення Росії на територію України у 2022 році весь бізнес зіштовхнувся з величезними викликами, пов'язаними із небезпекою через активні бойові дії, вимушену релокацію, повне або часткове припинення виробництва тощо.

Третя швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення України (RDNA3)³ це спільна оцінка Світового банку, уряду України, ЄС, ООН та інших партнерів, яка оцінює збитки, втрати та потреби у відновленні за підсумками двох років повномасштабного вторгнення Росії на територію України. Оцінка здійснювалась у період з 24 лютого 2022 року по 31 грудня 2023 року. В RDNA3 наводяться наступні кількісні оцінки:

- прямі збитки від пошкоджень будівель та інфраструктури,
- економічні, соціальні та інші втрати,
- фінансові потреби на відновлення та реконструкцію.

Згідно з RDNA3, сума **прямих збитків** склала \$152 млрд. Серед них \$16 млрд збитків припало на торгівлю та промисловість, \$11 млрд – на енергетичний сектор, \$10 млрд – на сільське господарство.

Загальна сума **економічних, соціальних та інших втрат** становить \$499 млрд. З них найбільшу частину становлять збитки у сфері торгівлі та промисловості – \$173 млрд, \$70 млрд втратило сільське господарство, енергетика та видобувна промисловість – \$54 млрд. Втрати в одній сфері можуть впливати на втрати в іншій: наприклад, зменшення сільськогосподарського виробництва впливає на транспортну діяльність тощо.

Фінансові потреби на відновлення та реконструкцію протягом наступних 10 років оцінено в \$486 млрд. Далі ми розглянемо структуру потреб у фінансуванні.

З метою оцінки потреб бізнесу в умовах війни було проведено «**Дослідження стану бізнесу в Україні**»⁴. Дослідження проводилось наприкінці 2023 – на початку 2024 року та в ньому взяли участь 696 суб'єктів господарювання. Згідно з його результатами, дві третини МСП в Україні були вимушені повністю або частково припинити свою діяльність на різний термін у зв'язку із повномасштабним вторгненням. Але лише 6% опитаного бізнесу припинили працювати на період понад 1 рік, а 36,5% взагалі не припиняли роботу. Зрозуміло, що найбільше початок повномасштабного вторгнення вплинув на східні та південні регіони. У східній частині України майже кожне п'яте опитане

³Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3). February 2022 – December 2023. [Link](#).

⁴«Дослідження стану бізнесу в Україні». [Link](#).

підприємство було змушене припинити свою діяльність на термін понад 1 рік. У секторальному розрізі найбільше постраждали будівництво, готельно-ресторанний бізнес та туризм.

За результатами дослідження, у 2022 році значно зменшився рівень завантаження підприємств (відповідно до можливостей суб'єктів господарювання за самооцінкою) з 72,4% до 45,7%.

Через активні бойові дії частина респондентів з 2022 року була вимушена перенести свій бізнес. За даними опитування, 4% бізнесу заявили про повну релокацію, 9% – частково переїхали в новий регіон або відкрили нові філіали та точки, у 87% релокація не відбулася. Про повну чи часткову релокацію заявляли переважно бізнеси в секторі телекомунікацій та ІТ (25%), будівництва (18%) та промисловості (16%).

Згідно із даними Міністерства економіки України, у 2022 році за державною програмою релокації у більш безпечні регіони було переміщено 800 підприємств, з яких 24% релокувалась до Львівської області, 14,5% до Закарпатської, 10% до Чернівецької, 8% до Івано-Франківської, 7% до Хмельницької та 6% до Тернопільської областей. При цьому ще понад 650 підприємств планували релокацію своїх виробничих потужностей, але через деокупацію територій відмовились від переміщення. Також у 2022 році у зв'язку з покращенням безпекової ситуації 44 підприємства повернулись у Харківську, Чернігівську та Сумську області⁵.

У рамках дослідження Світового банку «Бізнес під час війни»⁶ було опитано 2 700 приватних малих (приблизно 70% від усіх опитаних), середніх (приблизно 25% від усіх опитаних) та великих (приблизно 5% від усіх опитаних) підприємств. Серед усіх опитаних підприємств 31% належать до сфери послуг, 23% до сектору виробництва, 22% до торгівлі, 22% до сфери будівництва та житлово-комунального господарства, 2% до готельного та ресторанного бізнесу. Згідно з результатами дослідження, близько 84% усього опитаного бізнесу повідомило про труднощі з доступом до фінансування. За результатами опитування, великі підприємства більш схильні до фінансових труднощів: 69% усіх великих підприємств мають заборгованість або очікують її виникнення, що перевищує аналогічний показник для опитаних малих (50%) та середніх підприємств (56%). Фінансова нестабільність поширена в усіх секторах, але найгірша ситуація спостерігається у сфері готельно-ресторанного бізнесу, 63% опитаних представників якого заявили про фінансові труднощі. В середньому 53% усього опитаного бізнесу мають заборгованість або очікують її виникнення.

У рамках дослідження НБУ «Ділові очікування підприємств України»⁷ за I квартал 2024 року було опитано 661 підприємство малого (32% від загальної кількості респондентів), середнього (38%) та великого (30%) бізнесу. За його результатами у 2024 році бізнес дещо покращив самооцінку власного фінансово-економічного стану – 20% респондентів вважають його поганим, 62% – задовільним та 18% – добрим. В кінці 2023 року 22% підприємств вважали фінансово-економічний стан поганим та 16% – добрим, а задовільним його вважала та сама частка підприємств – 62%. У цьому дослідженні малі підприємства частіше називають свій фінансово-економічний стан поганим, ніж середні та великі підприємства.

⁵За рік війни в більш безпечні регіони релоковано 800 підприємств, - Тетяна Бережна. [Link](#).

⁶World Bank. 2024. Ukraine: Firms through the War. [Link](#).

⁷Ділові очікування підприємств України. НБУ. [Link](#).

Повномасштабне вторгнення все ще є вирішальним фактором, що обмежує спроможність підприємств збільшувати обсяги виробництва. Респонденти опитування НБУ вказують воєнні дії та їх наслідки найбільшим фактором гальмування розвитку бізнесу (82,5% респондентів вважають цей фактор значущим). Наступними важливими факторами є недостатній попит (38%), брак кваліфікованих працівників (38%), занадто високі ціни на сировину (34%) та енергоносії (30%). При цьому **лише 6% респондентів вважали обмежені можливості отримання кредиту обмежувальним фактором для збільшення виробництва.**

2.3. ОЦІНКА ПОТРЕБИ У ФІНАНСУВАННІ

У **RDNA3** була оцінена загальна потреба у розмірі майже \$486 млрд на відновлення та реконструкцію протягом 10 років. Зокрема, потреба сфери торгівлі та промисловості склала \$67 млрд, сектору сільського господарства – \$56 млрд, енергетики та видобувної промисловості – \$47 млрд. За оцінкою Уряду України, лише у 2024 році вже існує потреба у \$15 млрд, з яких найбільше треба буде виділити на промисловість та послуги – \$3,6 млрд, на житлово-комунальне господарство \$3,1 млрд, енергетику (до урахування наслідків ракетних атак на енергетичну інфраструктуру в березні-квітні 2024 року) – \$2,7 млрд. З \$15 млрд коштом державного бюджету та донорської підтримки станом на січень 2024 року забезпечено \$5,5 млрд, але все ще існує нестача фінансування у розмірі \$9,5 млрд для вирішення першочергових завдань з відновлення та реконструкції. За регіонами найбільше фінансування на відновлення потребує бізнес у Київській, Донецькій та Дніпропетровській областях. Підприємства потроху відновлюються, намагаються адаптувати свою діяльність під нові умови складнішого бізнес-середовища, запроваджуючи новіші технології, в тому числі в процесах управління ланцюгами постачання. Але торгівля відновлюється трохи повільнішими темпами в порівнянні з промисловістю.

Інститут економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД) регулярно проводить **«Нове щомісячне опитування підприємств»⁸**, у рамках якого опитують до 550 підприємств з різних областей. За його результатами в січні 2024 року 7% респондентів повідомили, що для них однією з основних перешкод для зростання виробництва є проблеми із доступністю кредитного фінансування, та 12% – високі ставки за кредитами. В лютому 2022 року про такі перешкоди заявляли по 21%.

Європейська бізнес асоціація у рамках проєкту Unlimit Ukraine у 2023 році провела дослідження **«Індекс настроїв малого бізнесу»⁹**, опитавши 4,7 тис. його представників. Дослідження показало: 80% респондентів планують залучати додаткові кошти у бізнес у 2024 році. Серед них 40% хочуть фінансувати бізнес власним коштом, 20% через залучення грантових програм, 12% через кредити та 9% через інвестиції.

Згідно з результатами опитування бізнесу **«Ділові очікування підприємств України»¹⁰**, у першому кварталі 2024 року, 37% респондентів очікують збільшення потреб у додаткових фінансових ресурсах найближчим часом, особливо представники сфери електроенергетики та водопостачання. На початку 2024 року 35% респондентів заявили, що планують брати кредити (наприкінці 2023 року про такий намір заявляли 36%). За галузями найбільше планують брати кредити представники сфер переробної промисловості та сільського господарства. При цьому великі підприємства виявляють більше бажання

⁸Основні економічні тенденції та очікування у грудні 2023 року. [Link](#).

⁹Індекс настроїв малого бізнесу за 2023 рік. [Link](#).

¹⁰Ділові очікування підприємств України. НБУ. [Link](#).

кредитуватися – 46% опитаних великих підприємств хочуть брати кредити, тоді як серед малих підприємств цей показник становить 25%.

Згідно з «Дослідженням стану бізнесу в Україні»¹¹, 21,4% компаній вказали, що їхні втрати склали від \$10 до \$50 тис., 18,8% від \$50 до \$100 тис., 17,9% від 500 тис. до \$1 млн. Про фінансові втрати більш як \$10 млн заявили лише 1,6% респондентів. Найбільше фінансових втрат зазнали східні та південні регіони, де ведуться бойові дії. Майже половина опитаних представників бізнесу зі східних регіонів вказали втрати від \$50 до \$500 тис. та більш ніж чверть респондентів – понад \$500 тис. Серед представників бізнесу із західних та північних регіонів приблизно десята частина не мала втрат внаслідок повномасштабного вторгнення. Серед секторів найбільше постраждала промисловість, 23% представників якої заявили про збитки понад \$1 млн. При цьому кожен сьомий представник сектору торгівлі та маркетингу, консалтингу та дизайну взагалі не мав втрат через війну.

На збільшення фінансових втрат бізнесу від початку повномасштабного вторгнення також вплинула вимушена релокація. В березні 2022 року стартувала урядова програма релокації підприємств, що знаходились у зоні бойових дій, для переміщення на безпечні території. Вона передбачала безоплатне перевезення майна українського бізнесу та допомогу у процесі адаптації до нового місця перебування¹². Попри вигоди цього виду підтримки, вимушена релокація призводить до збільшення непередбачуваних витрат, приміром на пошук нового приміщення, співробітників тощо.

Респонденти оцінюють фінансовий та економічний стан свого бізнесу гірше, ніж до початку повномасштабного вторгнення. 30% респондентів вважали його стан під час проведення опитування у грудні 2023 – січні 2024 рр. поганим і 20% – добрим, і лише 2% – відмінним. Для порівняння, лише 1% респондентів вважали фінансово-економічний стан свого бізнесу до початку повномасштабного вторгнення поганим, тоді як 60% – добрим і 18% – відмінним.

Для відновлення бізнесу потребує додаткового фінансування. Щоб оцінити приблизний обсяг додаткового фінансування бізнесу в дослідженні¹³ було розраховано середньозважений показник потреби в додатковому фінансуванні для одного представника бізнесу протягом наступних 3 років, який становив \$953 000.

Очікувано, найбільшого додаткового фінансування потребує бізнес зі східних областей – 48% оцінили необхідність у додаткових фінансових ресурсах у розмірі від \$300 тис.

Найбільшу потребу у додаткових фінансових ресурсах понад \$3 млн заявили респонденти у сферах будівництва (14%) та промисловості (12%). Респонденти з сектору маркетингу, консалтингу та дизайну взагалі не заявили про потребу у фінансуванні понад \$3 млн та лише 3% заявили про потребу від \$1 млн до \$3 млн.

Наслідки повномасштабного вторгнення у 2022 році спричинили великі потреби у фінансуванні малого та середнього бізнесу, який є більш уразливим до різких змін, має менше можливостей та менший запас міцності. 33% респондентів у кінці 2023 – на початку 2024 рр. заявили, що відсутність достатньої кількості капіталу стала вагомою причиною для гальмування відновлення бізнесу. Різноманітність та достатність інструментів підтримки малого та середнього бізнесу є важливою передумовою для ефективного відновлення.

¹¹«Дослідження стану бізнесу в Україні». [Link](#).

¹²Урядова програма надання державної підтримки для тимчасової релокації виробничих потужностей українських підприємств. [Link](#).

¹³«Дослідження стану бізнесу в Україні», с. 38. [Link](#).

2.4. СЕКТОРИ, ЩО НАЙБІЛЬШЕ ПОТРЕБУЮТЬ ФІНАНСУВАННЯ

В RDNA3¹⁴ детально досліджуються прямі збитки, економічні втрати та потреби на відновлення найбільш важливих секторів. Потреби у відновленні лише на 2024 рік оцінюються у \$26 млрд (5% від загальної потреби), з яких \$15 млрд – публічні видатки та видатки держпідприємств, \$11 млрд – інвестиції приватного сектору, включно з очікуваними потребами у фінансуванні¹⁵. За методологією RDNA3 оцінка прямих збитків, економічних втрат та потреб на відновлення сфери послуг здійснюється в рамках оцінки аналогічних показників досліджених секторів.

1) Сільське господарство

Загальна сума прямих збитків та економічних втрат у сфері сільського господарства оцінюється в \$80,1 млрд. З цієї суми 87% це економічні втрати, прямі збитки від пошкоджень інфраструктури в секторі склали \$10,3 млрд. У прямі збитки входять в тому числі наслідки від руйнування Каховської ГЕС, сховищ, знищення різних видів господарств, викрадення окупантами техніки та обладнання тощо. Найбільша частка загального обсягу прямих збитків припадає на машини та обладнання (57%) та складські приміщення (18%). Великі економічні втрати спричинені втратою доходів фермерських господарств через зниження обсягів виробництва, зменшення закупівельної ціни через перебої в експортній логістиці, вищі виробничі витрати через здорожчання добрив та палива; вартість рекультивациі земель після розмінування тощо. Найбільшу частину економічних втрат пов'язують зі зменшенням врожаю. Загальна фінансова потреба для сектору складає \$56,1 млрд. Донори у 2023 році надали \$343 млн (0,6%), з яких більше половини припало на швидке відновлення сільськогосподарського виробництва, а саме на компенсацію ставок за кредитами «5-7-9» – \$180 млн.

2) Переробна промисловість

Сектор переробної промисловості зазнав прямих збитків у розмірі \$13 млрд. Більше половини прямих збитків припали на великі та середні підприємства, зокрема збитки від руйнування двох металургійних заводів у Донецькій області («Азовсталі» та Маріупольського металургійного комбінату ім. Ілліча) оцінені в \$4,2 млрд. Загальні економічні втрати становили \$116,9 млрд. Потреби у фінансуванні переробної промисловості до 2034 року оцінені в \$46,7 млрд, з яких \$17,7 млрд необхідні для реконструкції та \$29 млрд для відновлення надання послуг.

3) Торгівля

Сфера торгівлі зазнала прямих збитків у розмірі \$2,6 млрд та економічних втрат – \$59,2 млрд. Якщо прямі втрати обумовлені знищенням та захопленням торгових і складських приміщень, то на збільшення економічних втрат вплинули зниження товарообігу та відключення електроенергії. Особливість сфери торгівлі: оціночна сума економічних втрат у 23 рази більша за прямі збитки. Загальні потреби у фінансуванні сфери торгівлі до 2034 року оцінені у \$20,8 млрд, з яких \$3 млрд необхідні на потреби реконструкції та \$17,8 млрд на потребу у відновленні надання послуг. За методологією RDNA3 до оцінок прямих збитків, економічних втрат та потреб на відновлення включаються серед іншого аналогічні показники сфери громадського харчування.

¹⁴Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3). February 2022 – December 2023. [Link](#).

¹⁵RDNA3, с. 48. [Link](#).

4) Енергетика

З кінця 2022 року енергетика зазнає постійних атак через регулярні обстріли на всій території України. Більше страждають східні регіони, близькі до лінії фронту. Влітку 2023 року обстріли критичної інфраструктури зменшились, але їхня інтенсивність відновились навесні 2024 року. На кінець 2023 року збитки в галузі становили \$7,5 млрд (+\$1 млрд порівняно з оцінкою в RDNA2). Ця сума включає втрати в електрогенерації \$4,9 млрд та в передачі електроенергії \$2,1 млрд. Економічні втрати енергетичного сектору оцінені в \$32 млрд. Потреби у фінансуванні енергетичного сектору протягом 10 років оцінені в \$40,4 млрд, які необхідні на реконструкцію та відновлення енергетики, включно з відновленням систем виробництва, передачі та розподілу електроенергії.

5) Видобувна промисловість

Прямі збитки сектору видобувної промисловості внаслідок повномасштабного вторгнення становлять понад \$3 млрд. Серед них \$1,3 млрд збитків припало на газовий сектор, близько \$1,7 млрд – на нафтовий сектор (включно із нафтопереробними заводами, паливними складами та станціями). Оцінка прямих збитків не включає збитки, завдані вугільній та гірничодобувній галузі через брак інформації від шахт, розташованих на територіях, тимчасово непідконтрольних українській владі. Економічні втрати газового сектору оцінені в \$8,1 млрд, нафтового сектору – \$7,7 млрд, вугільного сектору – \$6 млрд. Потреби у фінансуванні галузі переробної промисловості до 2034 року оцінені у \$6,7 млрд, з яких \$3 млрд необхідні на потреби реконструкції систем транспорту газу, \$3,4 млрд на реконструкцію нафтової сфери та \$320 млн на потребу у відновленні сектору видобутку вугілля.

6) Комунікації та ІТ

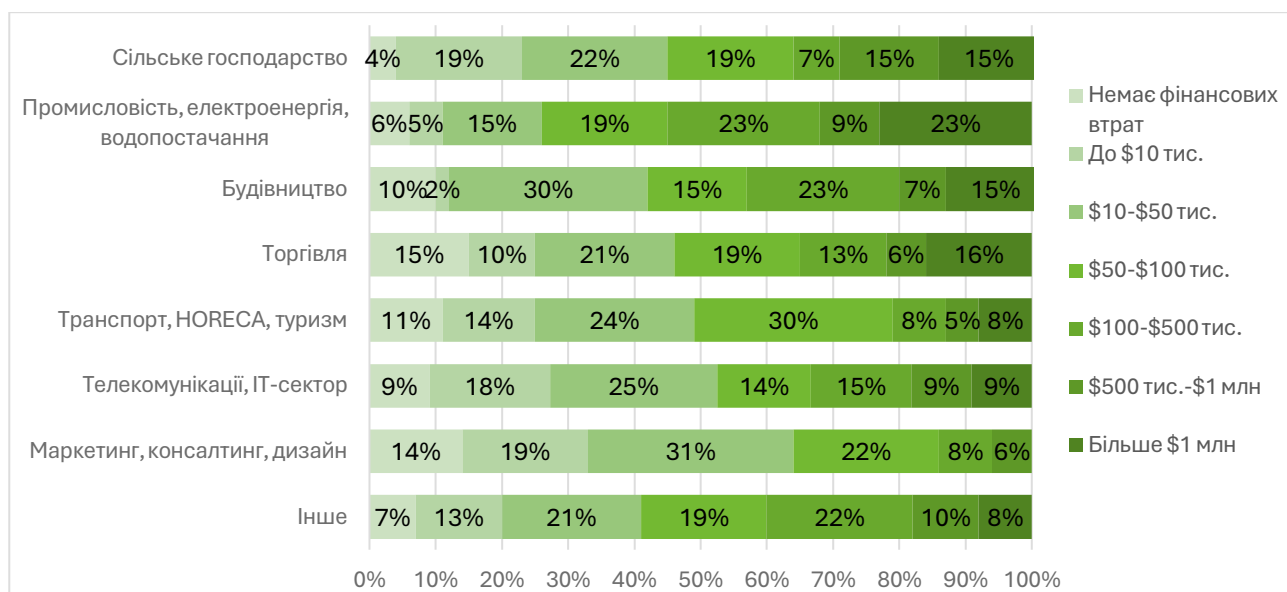
Загальна вартість прямих збитків у секторі оцінюється в \$2,1 млрд, з яких збитки операторів фіксованого широкосмугового зв'язку склали \$950 млн, мобільних операторів – \$900 млн, поштових операторів – \$192 млн, телекомпаній – \$51 млн. За областями найбільших збитків зазнали Донецька, Луганська, Харківська, Запорізька, Херсонська та Київська. 100% збитків у секторі телерадіомовлення припало на державні компанії. Економічні втрати в секторі телекомунікації та цифровізації оцінено в \$2,3 млрд, в суму яких входять втрати доходу через перебої в наданні поштових, мобільних та інтернет-послуг, також збільшення витрат на генератори тощо. Найбільших економічних втрат (65%) зазнали поштові оператори, ще 30% втрат припало на мобільних операторів. Загальна потреба у відновленні для сектору оцінюється у \$4,7 млрд протягом 10 років, з яких 43% — це потреба на реконструкцію, а 57% – на відновлення надання послуг.

Згідно з опитуванням у рамках програми розвитку ООН «Підтримка України»¹⁶, найчастіше вказують збитки понад \$1 млн представники секторів промисловості, електроенергетики та водопостачання (23%). У торгівлі цей показник склав 16%, у сільському господарстві та будівництві – по 15%.

Менші фінансові втрати, згідно з опитуванням, зафіксовані у сфері послуг, в тому числі в ІТ. Розподіл втрат, очевидно, пов'язаний також з розміром опитаного бізнесу: лише 6% мікропідприємств заявили про фінансові втрати більше \$1 млн порівняно із 28% малих і середніх підприємств. Також серед представників мікробізнесу 10% вказали, що взагалі не мали фінансових втрат через повномасштабне вторгнення, тоді як для малого та середнього бізнесу цей показник становив 8%.

¹⁶«Дослідження стану бізнесу в Україні». [Link](#).

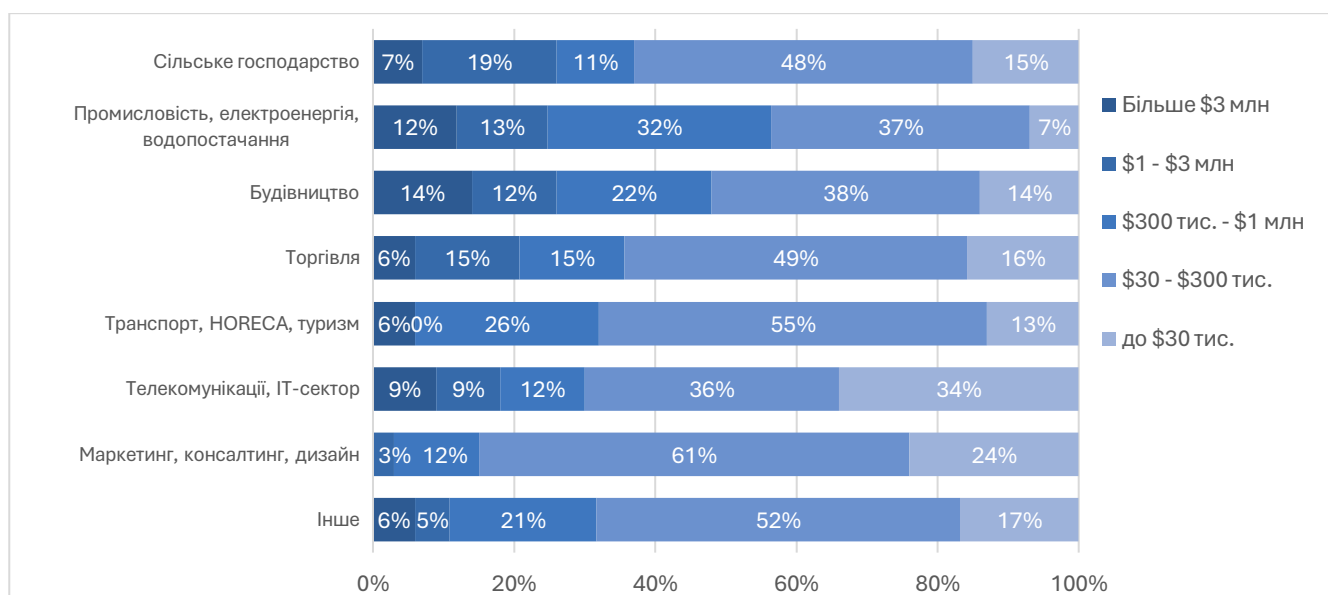
Рисунок 1. Відповіді представників МСП на питання «Як ви оцінюєте фінансові втрати через повномасштабне вторгнення?» у галузевому розрізі.

Джерело: «Дослідження стану бізнесу в Україні».

Також в рамках дослідження¹⁷ бізнес запитали, який обсяг фінансових ресурсів необхідний додатково для розвитку протягом 3 років. Потреби в \$3 млн та більше найчастіше вказували будівельні компанії (14%) та компанії у сфері промисловості, електроенергії та водопостачання (12%). Найрідше про таку потребу в додаткових ресурсах заявляли представники сфери маркетингу, консалтингу та дизайну.

Рисунок 2. Відповіді представників МСП на питання «Який обсяг фінансових ресурсів додатково необхідний Вашому бізнесу (до наявних у Вас ресурсів) для реалізації Вашої бізнес-стратегії розвитку протягом 3 років?» у галузевому розрізі.

Джерело: «Дослідження стану бізнесу в Україні».

¹⁷«Дослідження стану бізнесу в Україні». [Link](#).

3. ІНСТРУМЕНТИ ФІНАНСУВАННЯ

3.1. ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД ДОСТУПНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ФІНАНСУВАННЯ

Для українського бізнесу відкриті численні інструменти кредитного, грантового фінансування та немонетарної підтримки. Водночас складнощі при їх залученні суттєво обмежують їхній позитивний вплив на українську економіку. Інформація у цьому дослідженні відображає ситуацію на дату публікації звіту. Дослідження не має на меті висвітлити абсолютно всі наявні інструменти. При цьому автори доклали зусиль для відображення всіх типів підтримки та описів найбільших програм. Перелік та умови програм можуть динамічно змінюватись у часі.

Навіть у період дії в Україні воєнного стану в Україні існують різноманітні інструменти, які допомагають підвищити стійкість бізнесу. Окрім фінансових складових (кредити, гранти, компенсації відсоткових ставок), вони можуть включати також немонетарні (навчання, консультації, супровід при здійсненні певної діяльності). Іноді заявникам надають можливість обирати тип підтримки або комбінувати їх. Наприклад, програма кредитування може бути поєднана з грантовою підтримкою на покриття операційних витрат або ж на повернення отриманого кредиту, або компанія може отримати фінансову підтримку за результатами навчальних тренінгів.

Важливою особливістю всіх програм фінансування є їхня тривалість. Програми є плінними в часі, тому доволі часто окремі з них завершуються, натомість з'являються нові – як від тих самих, так і від інших позичальників та грантодавців. У цьому дослідженні автори зосередились на інструментах, які є актуальними на 1 травня 2024 року.

Надавачами фінансування можуть виступати український уряд, банки, фінансові компанії, інші українські компанії, а також міжнародні партнери.

Банківське кредитування є найважливішою системною формою фінансування бізнесу на фінансовому ринку України. Комерційні банки є основними інституціями, які дозволяють поєднувати тих, хто зберігає, та тих, хто позичає. Українська банківська система характеризується великою часткою непрацюючих кредитів (NPL), що стримує кредитування реального сектору та становить значний виклик як для регулятора, так і для самих банків.

У лютому 2020 року відбулася презентація державної програми «Доступні кредити 5-7-9%», у першу чергу для МСП. Програма передбачає видачу банками кредитів за пільговою ставкою з подальшою компенсацією їм різниці з ринковою ставкою. З початком повномасштабного російського вторгнення через збільшення вартості кредитування ця програма дозволила бізнесу зберегти доступ до фінансування і стала основним джерелом залучення капіталу.

Також суб'єкти господарювання можуть звертатись до інших установ для залучення кредитного фінансування. Це можуть бути як небанківські фінансові установи, так і приватні юридичні особи. НБУ виділяє такі типи небанківських фінансових установ та інших компаній, які мають право надавати окремі фінансові послуги:

- страхові компанії;
- страховики зі спеціальним статусом;
- кредитні спілки;
- фінансові компанії;
- ломбарди;
- лізингодавці;
- оператори поштового зв'язку¹⁸.

З тих небанківських фінансових установ, що можуть надавати кредитування бізнесу, НБУ розрізняє кредитні спілки, фінансові компанії (установи швидкого кредитування) та лізингодавців. Кредитні спілки лише з початку 2024 року мають право надавати кредити мікропідприємствам окремих сфер діяльності, але ці агенти кредитування поки перебувають у процесі інституційного становлення.

Окрім кредитних інструментів фінансування бізнесу ми розглянули форми безповоротного фінансування, у тому числі гранти та ваучерні програми. Їх надавачами можуть виступати уряди України та інших держав.

Додатковим інструментом підтримки бізнесу є авальювання векселів. Цей інструмент полягає у прийнятті банком зобов'язання перед векселедержателем оплатити вексель за основного платника векселя у разі несплати у встановлені строки.

Різноманітність опцій залучення фінансування хоча і є сама по собі позитивним явищем, призводить до нерозуміння потенційними отримувачами підтримки повного спектру наявних можливостей. Для розв'язання цієї проблеми створено ряд платформ, на яких зібрані і класифіковані наявні опції фінансування та немонетарної підтримки. Поміж таких платформ – «Дія.Бізнес»¹⁹, GrantMarket²⁰, AgriAnalytica²¹, «Мережа Центрів Інформаційної Підтримки Бізнесу»²² тощо. У цих платформ є свої переваги, недоліки та галузеві особливості.

Оціночний обсяг доступних для бізнесу програм фінансування, розрахований на основі фактичних даних за 2023 рік та частину 2024 року, а також прогнозованих показників на 2024 рік, становить **341 млрд грн**. З цієї суми банківське фінансування становить 72,6% (у тому числі за програмою «Доступні кредити 5-7-9» – 29,6%, інше кредитування у національній валюті – 30,3%, кредитування в іноземній валюті – 12,7%). Іншими доступними опціями є кредити та гранти міжнародних організацій (12,8%), фінансовий лізинг (8,0%), державні та регіональні програми підтримки (4,7%), кредити та гранти фінансових компаній, підприємств та організацій (1,9%).

¹⁸Типи небанківських установ за класифікацією НБУ. [Link](#).

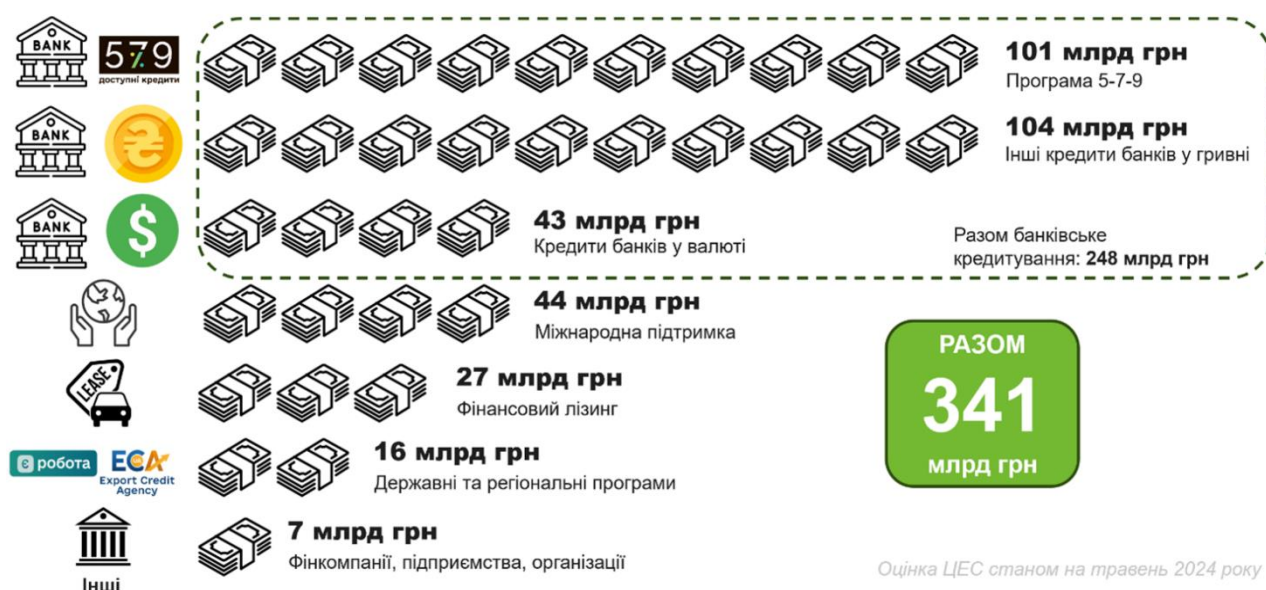
¹⁹Маркетплейс фінансових можливостей для бізнесу. [Link](#).

²⁰GrantMarket. [Link](#).

²¹Гранти для ММСБ - AgriAnalytica. [Link](#).

²²Мережа центрів інформаційної підтримки бізнесу. [Link](#).

Рисунок 3. Оцінка обсягів доступного фінансування у 2024 році

Джерела: НБУ, Фонд розвитку підприємництва, Міністерство економіки, інформація від надавачів фінансування, розрахунки Центру економічної стратегії.

Зміни до програми «Доступні кредити 5-7-9» від 30 квітня можуть сприяти подальшому частковому перетоку доступних коштів за програмою у сегмент іншого банківського кредитування в національній валюті й частково – до інших джерел фінансування.

3.2. ОГЛЯД СИСТЕМИ КРЕДИТУВАННЯ

Інструмент банківського кредитування, представлений у різних формах, залишається беззаперечним лідером за обсягами наданого фінансування. Станом на кінець квітня кредитний портфель, наданий резидентам, складав 1,023 трлн грн. З цієї суми 765 млрд грн припадає на кредити корпоративному сектору. Цей обсяг включає кредити державним (66 млрд грн) та недержавним (671 млрд грн) корпораціям, фізичним особам-підприємцям (15 млрд грн), фінансовим корпораціям (12 млрд грн) та некомерційним організаціям, що обслуговують домашні господарства (0,4 млрд грн). Оскільки в цьому звіті розглядаються можливості фінансування для українського бізнесу, в загальну суму не включено кредити, надані нерезидентам у розмірі 58 млрд грн.

Українська банківська сфера в цілому характеризується високим рівнем непрацюючих кредитів (NPL). Згідно з даними Світового банку, після націоналізації ПриватБанку у 2017 Україна мала найвищу у світі частку непрацюючих кредитів – 55%²³. Хоча до повномасштабного вторгнення цей показник стабільно знижувався й сягнув 32% у 2021 році, це все ще другий показник у світі після Екваторіальної Гвінеї.

²³Непрацюючі кредити банків до загального обсягу кредитів до вирахування резервів (%). [Link](#).

У 2016 році у рамках націоналізації та реформування ПриватБанку НБУ змінив підходи до розрахунку NPL, наблизивши їх до міжнародних стандартів. Згідно з методологією НБУ, станом на 2024 рік актив визнається непрацюючим за таких умов:

- прострочення погашення боргу перевищує 30 днів;
- придбані або створені знецінені фінансові активи;
- якщо контрагент не спроможний забезпечити виконання своїх зобов'язань в установлений строк без процедури стягнення застави (дефолт)²⁴.

Детальніше умови визнання банком дефолту клієнта, а також умови припинення такого визнання детальніше описані в статтях 166 та 167 Постанови НБУ №351 «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями»²⁵. Зокрема банк може припинити визнання дефолту за умов, якщо:

- боржник поновив регулярні платежі та впродовж 180 днів поспіль (у разі щомісячних платежів) або 365 днів (у разі квартальних платежів) здійснює погашення основного боргу або процентів у повному обсязі;
- жодне із зобов'язань боржника не є простроченим більше, ніж на 30 днів;
- банком сформовано судження, що боржник попри наявні труднощі спроможний обслуговувати борг.

В українській банківській системі на 10 банків з найбільшими кредитними портфелями припадає 84% усіх кредитів, виданих юридичним особам. Банки з найбільшою кількістю кредитів («ПриватБанк», «Ощадбанк», «Укресімбанк») станом на 1 лютого 2024 року мають більшу частку кредитів з найвищим рівнем ризику серед десятки найбільших банків (86%, 53% та 46% відповідно).

У «ПриватБанку» частка непрацюючих кредитів (NPL) становить 60%. Історично ця частка стабільно знижується з 2017 року, коли вона становила 89% після націоналізації та змін до нормативного регулювання NPL.

У Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року зазначено, що «кредитування реального сектору банківськими та небанківськими фінансовими установами стримується недостатнім захистом прав кредиторів, а також проблемою непрацюючих кредитів». Як пише НБУ, урегулювання проблемної заборгованості, потребуватиме появи розвиненого вторинного ринку для проблемних активів з новими учасниками та інвестиціями²⁶. У 2023 році НБУ після консультацій з МВФ оновив цю Стратегію, а також опублікував її розділи, які не містять чутливої для ринків інформації²⁷.

Відповідно до нової Стратегії розвитку фінсектору в січні 2024 року опублікована незалежна оцінка якості активів (AQR), що має стати передумовою для розробки й реалізації міжвідомчого плану дій з вирішення непрацюючих кредитів²⁸. Двадцять банків, на які припадає понад 90% активів банківської

²⁴Нові підходи НБУ до визначення непрацюючих активів/кредитів. [Link](#).

²⁵Постанова НБУ №351 «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями». [Link](#).

²⁶Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. [Link](#).

²⁷МВФ-України. Лист про наміри та Меморандум про економічну та фінансову політику, 01 грудня 2023. [Link](#).

²⁸Стратегія розвитку фінансового сектору України. НБУ. [Link](#).

системи, пройшли оцінку якості активів. Для п'яти банків НБУ встановив підвищені необхідні рівні нормативів достатності капіталу і зобов'язав їх подати програми реструктуризації або капіталізації²⁹.

У жовтні 2023 року Голова НБУ Андрій Пишний повідомив про роботу Національного банку над Стратегією з розвитку кредитування³⁰. НБУ в оновленому меморандумі МВФ зобов'язався презентувати цей документ до кінця травня 2024 року, включно з планом врегулювання непрацюючих кредитів³¹. 10 червня Голова НБУ заявив, що Стратегія ухвалена напередодні та буде оприлюднена найближчим часом. Згідно з повідомленням Голови регулятора, документ міститиме такі складові:

- розвиток інфраструктури для малого та середнього бізнесу: торговий факторинг, фінансовий лізинг та продукти фінансування ланцюгів постачання;
- сучасні технології та цифрові рішення для полегшення доступу до фінансових послуг та підвищення ефективності обслуговування клієнтів;
- підтримка фінансової стійкості оборонних підприємств та їх здатності до інвестування в сучасні технології й розвиток виробничих потужностей;
- дотримання принципів відповідального кредитування, чіткі кредитні процедури та мінімізація юридичних ризиків;
- розширення доступу до інформації з державних ресурсів для кредиторів і додаткові вимоги до оцінювання кредитоспроможності споживача;
- скорочення частки непрацюючих кредитів;
- упровадження принципів «зеленого» фінансування з адекватними виключеннями для підтримки кредитування ВПК і енергетичного сектору;
- підвищення рівня фінансової грамотності та свідомого підходу населення і підприємців до користування фінансовими послугами.

Рисунок 4. Корпоративний портфель банків України станом на 1 травня 2024 року, млрд грн

Джерела: НБУ, розрахунки Центру економічної стратегії.

²⁹Оцінка стійкості банків України 2023 року. НБУ. [Link](#).

³⁰Інтерв'ю з Андрієм Пишним. Forbes. [Link](#).

³¹Стратегія відновлення кредитування включатиме план врегулювання непрацюючих активів. Укрінформ. [Link](#).

У галузевому розрізі 70% усіх банківських кредитів, виданих юридичним особам, сконцентровані у трьох секторах: торгівлі (39%), переробній промисловості (16%) та сільському господарстві (15%). У низці галузей частка непрацюючих кредитів є надзвичайно високою. Це операції з нерухомим майном (76%), будівництво (74%), адміністративне та допоміжне обслуговування (63%) та торгівля (51%).

Більшу частку кредитів (31%) отримують середні підприємства. Водночас наявна кореляція між розміром підприємств та часткою NPL: менші підприємства мають більшу частку непрацюючих кредитів. Ця особливість спостерігалась і до повномасштабного вторгнення.

Таблиця 1. Сума залишків кредитних коштів наданих нефінансовим корпораціям за розміром підприємства, станом на 1 квітня 2024 року

Види нефінансових корпорацій	Сума залишків кредитів (млрд грн)	% від усіх кредитів	% NPL
Великі підприємства	181.5	23.4%	19.5%
Середні підприємства	244.2	31.5%	41.5%
Малі підприємства	76.9	9.9%	27.8%
Більші мікропідприємства	50.6	6.5%	58.4%
Середні мікропідприємства	30.2	3.9%	64.6%
Малі мікропідприємства	75.1	9.7%	86.6%
Інші	115.8	15.0%	36.6%
Загалом	774.2	100.0%	40.6%

Джерела: НБУ, розрахунки Центру економічної стратегії.

Примітка. Більші мікропідприємства – з річним доходом від €500 тис. до €2 млн. Середні мікропідприємства – з річним доходом від €50 тис. до €500 тис. Малі мікропідприємства – з річним доходом до €50 тис. Інші – невизначені, нерезиденти, сектор загального державного управління, некомерційні організації.

Термін виданих компаніям кредитів у банківській системі є доволі коротким: 51% кредитів видані на термін до 1 року. Ця частка зросла у перші місяці війни на 5-6 відсоткових пунктів, однак уже повернулася до довоєнних рівнів. Частка ж довгострокових кредитів (понад 5 років) з початку 2021 року рідко перевищувала 15%.

До червня-липня 2022 року зберігався тренд на зростання портфеля кредитів, наданих нефінансовим корпораціям. Так само зберігався тренд на зростання частки короткострокових кредитів у цьому портфелі (див. Рисунок 5).

З літа 2022 року обидва тренди є спадними: як обсяг кредитного портфеля, так і частка короткострокових кредитів повернулись на рівень до повномасштабного вторгнення.

Рисунок 5. Динаміка портфеля кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, та частки короткострокових кредитів у ньому

Джерела: НБУ, розрахунки Центру економічної стратегії.

3.3. ДЕРЖАВНА ПРОГРАМА «ДОСТУПНІ КРЕДИТИ 5-7-9%»

Суттєвою урядовою підтримкою МСП є програма «Доступні кредити 5-7-9%». Відповідно до Звіту про фінансову стабільність, станом на кінець 2023 року близько 40% чистого корпоративного портфеля у гривні становлять кредити за програмою «5-7-9»³². Вона націлена на здешевлення вартості кредитів для суб'єктів малого (у тому числі мікро-) та середнього підприємництва. Програма передбачає надання державою коштів Фонду розвитку підприємництва на:

- часткову компенсацію процентних ставок за кредитами МСП;
- надання гарантій на забезпечення виконання зобов'язань за цими кредитами банкам, які видають кредити.

У рамках цієї програми банки надають кредити суб'єктам МСП за рахунок власних кредитних ресурсів на інвестиційні цілі (здійснення будівництва, придбання або модернізація основних засобів виробництва, придбання нерухомості, транспортних засобів, об'єктів інтелектуальної власності тощо) та на фінансування оборотного капіталу³³.

Згідно з даними Фонду розвитку підприємництва, станом на 29 квітня 2024 року видано 87 тисяч кредитів на загальну суму 298 млрд грн. З них найбільше коштів видано у сфері сільського господарства – 48%; торгівлі – 25%, промисловості – 17% та у сфері послуг – 7%³⁴.

³²Звіт про фінансову стабільність НБУ. Грудень 2024. [Link](#).

³³Програма «Доступні кредити 5-7-9%». [Link](#).

³⁴Інформація про результати державної програми «Доступні кредити 5-7-9». [Link](#).

Згідно з **RDNA3**, компенсація відсоткової ставки банкам за програмою «5-7-9» на 2024 рік орієнтовно сягне \$670 млн, які будуть спрямовані на підтримку компаній у торгівлі, переробній промисловості та сільськогосподарському секторі³⁵. У державному бюджеті, однак, закладено менше фінансування цієї програми – 18 млрд грн.

Водночас до лютого 2024 року сформувалися значні затримки виплат компенсацій пільгової кредитної ставки банкам. Як повідомляє директорка департаменту фінансової стабільності НБУ Первін Дадашова, сума боргу на початок 2024 року становила 7 млрд грн³⁶. На початку лютого Кабінет Міністрів розширив з 6 до 9 місяців допустимий термін проведення Урядом компенсацій за програмою «5-7-9», у який банк не може визнати заборгованість простроченою³⁷. Складнощі з виплатою компенсацій банкам та невизначеність своєю чергою зменшують готовність банків видавати кредити за програмою «5-7-9».

Згідно з меморандумом МВФ, уряд зобов'язався «націлити програму на малі та середні підприємства, поступово відмовляючись від участі великих компаній, посилюючи моніторинг та підтримуючи належні захисні механізми», що є визначеним структурним маяком, який мав бути виконаний до кінця березня 2024 року³⁸. 30 квітня Уряд змінив параметри програми «Доступні кредити 5-7-9%», які набули чинності 2 травня³⁹:

- зменшено максимальну суму кредитування на поповнення оборотного капіталу з 60 млн грн до 5 млн грн;
- збільшено ліміт кредитування галузі тваринництва з 60 млн грн до 150 млн грн;
- обмежено розмір маржі банків, які працюють за програмою «5-7-9», що за оцінкою уряду має вивільнити додаткові 3 млрд грн для безпосереднього кредитування бізнесу.

З одного боку, як і передбачає уряд, ці зміни можуть зробити програму «5-7-9» більш сфокусованою на інвестиційних потребах (на протидію поповненню оборотного капіталу). З іншого боку, така корекція може обмежити обсяг програми. На думку банкірів, переформатування програми збільшить конкуренцію на ринку кредитування, а значна частина позичальників перейде на кредитування поза програмою⁴⁰.

«Дослідження стану бізнесу в Україні» свідчить про зростання частки бізнесів, що скористались кредитуванням «5-7-9» більш ніж вдвічі за період повномасштабної війни – з 6,3% у вересні 2022 року до 14,8% на початку 2024 року⁴¹. Також майже вдвічі знизилась частка бізнесів, що повідомляли про несправедливу чи необґрунтовану відмову в наданні кредитування за програмою «5-7-9».

³⁵RDNA3. [Link](#).

³⁶Forbes. [Link](#).

³⁷Постанова Кабінету Міністрів України від 2 лютого 2024 р. № 109. [Link](#).

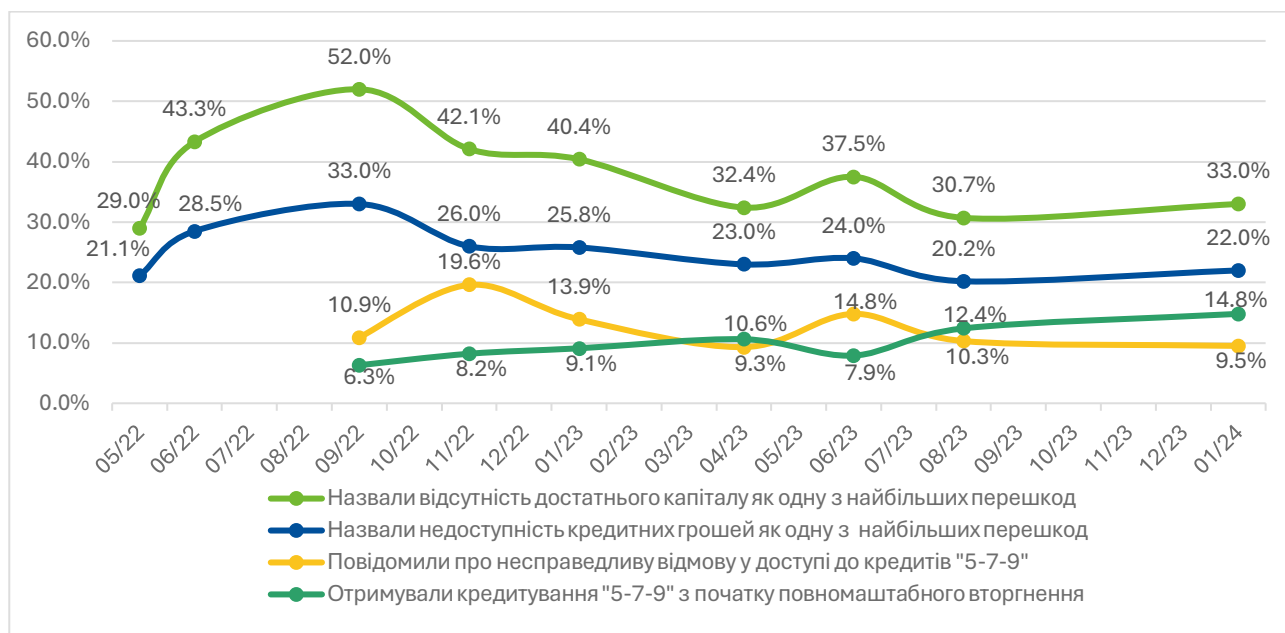
³⁸Меморандум МВФ. [Link](#).

³⁹Уряд переорієнтовує програму «Доступні кредити 5-7-9%» на інвестиційні цілі – Надія Бігун. [Link](#).

⁴⁰ До 60% кредитного портфеля може втратити підтримку програми «5-7-9%». [Link](#).

⁴¹«Дослідження стану бізнесу в Україні». [Link](#).

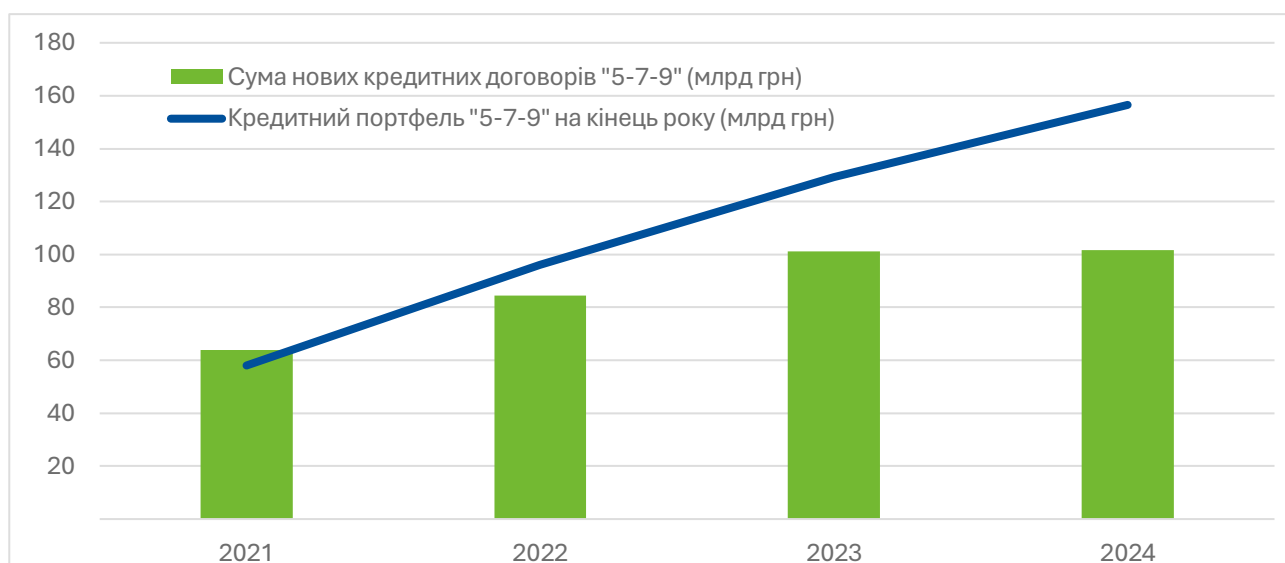
Рисунок 6. Окремі результати з дослідження стану та потреб бізнесу

Джерело: «Дослідження стану бізнесу в Україні».

Результати опитування «Дослідження стану бізнесу в Україні» відповідають статистиці Фонду розвитку підприємництва щодо кредитів «5-7-9». Згідно з нею, з вересня 2022 року до лютого 2024 року сума виданих кредитів зросла вдвічі – зі 140 до 280 млрд грн. Співвідношення поточної заборгованості до загальної суми кредитних договорів, станом на березень 2024 року становить 30%. Після повномасштабного російського вторгнення темп видачі кредитів «5-7-9» збільшився у 1,5 рази: до повномасштабного вторгнення в середньому щомісяця видавали кредитів на 5,1 млрд грн, після вторгнення щомісяця видають в середньому 7,9 млрд грн. Водночас середня частка підписаних заявок лишається на рівні 63%, як і до повномасштабного вторгнення.

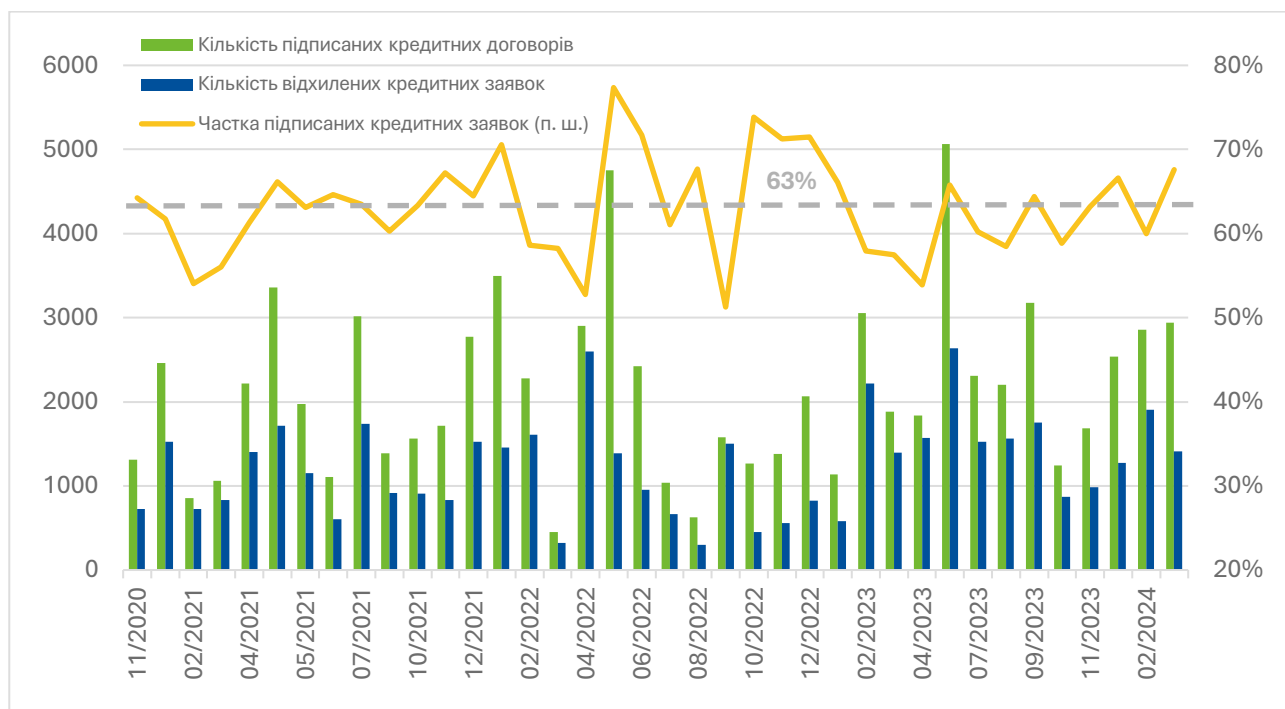
Рисунок 7. Сума підписаних кредитних договорів та поточної заборгованості (кредитного портфеля) за державною програмою підтримки бізнесу «5-7-9»

Джерело: Фонд розвитку підприємництва, розрахунки ЦЕС.

Примітка. Прогноз суми нових кредитних договорів та кредитного портфеля на кінець 2024 року розрахований лінійною регресією на основі щотижневих даних першого кварталу 2024 року.

Рисунок 8. Динаміка розгляду заявок на отримання кредиту «5-7-9»

Джерело: [Фонд розвитку підприємництва](#).

3.4. ІНШЕ БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ

У період повномасштабного вторгнення субсидовані кредити стали найбільш затребуваним інструментом залучення фінансування. З внесенням змін до Постанови про надання фінансової державної підтримки, програма поступово втрачала свою привабливість. Частка нових гривневих кредитів, наданих за програмою «5-7-9» не відображається у публічній статистиці. За оцінкою Центру економічної стратегії на основі даних опитування комерційних банків, в січні-квітні 2024 року за програмою «5-7-9» видається близько 50% нових гривневих кредитів бізнесу. Водночас комерційні банки з часом стають більш зацікавленими у видачі кредитів на ринкових умовах, зокрема й через меншу передбачуваність термінів компенсування кредитної ставки за державною програмою.

Утім, несубсидовані державою кредити продовжують займати певний сегмент ринку і є основним шляхом залучення фінансування, для компаній, що не відповідають необхідним умовам для участі у програмі «5-7-9», зокрема, великі підприємства, фінансові небанківські компанії, нерезиденти, виробники зброї чи підакцизної продукції, підприємства-орендодавці нерухомості тощо, а також підприємства, які потребують кредит на цілі, відмінних від передбачених Програмою (фінансування оборотного капіталу чи інвестиційні цілі)⁴².

У корпоративному кредитному портфелі станом на 1 травня 2024 року частка гривневих кредитів становила понад 68%, 22% номіновано в доларах США, 10% – у євро і лише 0,01% – в інших валютах. При цьому згідно з оцінками НБУ та Центру економічної стратегії, частка нових гривневих кредитів перевищує частку національної валюти в поточному кредитному портфелі.

⁴²Які умови та особливості програми «Доступні кредити 5-7-9%»? – Сенса Банк. [Link](#).

Також варті згадки партнерства банків із виробниками продукції та послуг при наданні фінансування. У певних випадках компанії, що зацікавлені у придбанні товарів та послуг у визначених виробників, зокрема у підприємств агропромислового комплексу, можуть отримати кредит на пільгових умовах.

3.5. ДЕРЖАВНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ПРОГРАМИ

Малий та середній бізнес може отримати підтримку, взявши участь у програмах, що фінансуються державним та місцевими бюджетами. Фінансова допомога може надаватися у формі кредитних інструментів, безповоротного надання коштів або компенсації ставки за кредитами.

Від початку повномасштабного вторгнення стартував проєкт «**Робота**», який передбачає надання українцям грантів до 8 млн грн для започаткування бізнесу та створення робочих місць. Ця державна програма діє на безповортній основі та включає п'ять поточних програм та одну програму в процесі розробки.

Таблиця 2. Програми фінансування бізнесу в проєкті «Робота»

Назва програми	Короткий опис програми	Обсяг фінансування	Кількість виданих грантів*	Сума виданих грантів*, млрд грн
«Власна справа» / «Своя справа»	Грант на започаткування або розвиток малого або мікробізнесу	до 250 тис. грн	14 694	3,5
«Новий рівень»	Грант для переробних підприємств	до 8 млн грн	657	3,4
«Свій сад»	Грант на умовах співфінансування для висадки нового саду, ягідника, виноградника	до 400 тис. грн за гектар, але не більше 70% вартості проєкту	195	0,86
«Своя теплиця»	Грант на умовах співфінансування на розвиток тепличного господарства	до 7 млн грн за 2 гектари, але не більше 70% вартості проєкту		
«ІТ-стартап»	Грант на зарплату працівників, оплату консультаційних послуг, купівлю обладнання тощо	до 3,5 млн грн	0**	0,00**
«Грант для ветеранів та членів їхніх сімей»	Грант для створення або розвитку ветеранського бізнесу	до 1 млн грн	431	0,19

Джерела: Міністерство економіки, «Робота».

* – З початку запуску проєкту «Робота» у липні 2022 року за інформацією Міністерства економіки України станом на 13 травня 2024 року.

** – Програма грантового фінансування для ІТ-стартапу знаходиться в процесі розробки.

Загалом на підтримку бізнесу через проєкт «єРобота» було інвестовано понад 8 млрд грн за весь період роботи програми згідно з останніми доступними даними на 13 травня 2024 року. Найпопулярнішою з вищенаведених програм є мікрогранти на відкриття власного бізнесу – «Власна справа», в рамках якої було видано 14,7 тис. мікрогрантів.

У 2024 році стартувала державна програма «Зроблено в Україні», за якою аграрії можуть отримати 25% компенсації від вартості придбаної сільськогосподарської техніки українських виробників. Для реалізації програми в Бюджет 2024 року заклали 1 млрд грн для підтримки 4 000 аграріїв⁴³.

У березні 2024 року **Український ветеранський фонд** ініціював програму фінансування бізнесу ветеранів, їхніх сімей, членів сімей загиблих ветеранів війни. Програма передбачала надання гранту від 500 тис. грн до 1,5 млн грн на конкурсній основі. За його результатами фінансування отримали 85 суб'єктів господарювання. Також Український ветеранський фонд запустив програму мікрофінансування бізнесу ветеранів та членів їхніх родин, за якою він надає до 20 тис. грн на купівлю товарів та обладнання для ведення власної справи. Програма розрахована на 500 аплікантив та загальний бюджет становив 10 млн грн⁴⁴.

Також існують **регіональні програми підтримки** малого та середнього бізнесу. Їх можуть ініціювати міські ради, обласні адміністрації, територіальні громади. Можна виділити такі види регіональних програм фінансової підтримки:

- ваучери/гранти на розвиток та відновлення бізнесу;
- пільгове кредитування;
- немонетарна підтримка.

До прикладу, Львівська обласна військова адміністрація (ОВА) в рамках Програми підвищення конкурентоспроможності Львівської області на 2021 – 2025 роки ініціювала надання грантів для учасників АТО/ООС на започаткування власної справи чи розвитку підприємницької діяльності⁴⁵. Львівська міська адміністрація створила ряд ваучерних програм для підтримки бізнесу, який зареєстрований на території Львівської громади, для різних цілей та на різних умовах. Серед них: ваучер на відновлення до 2 млн грн для бізнесу, який постраждав від ракетних обстрілів; бізнес-ваучер для ветеранів до 300 тис. грн на придбання обладнання, оренду тощо; ваучер для переробних підприємств розміром до 2 млн грн (сума залежить від кількості створених робочих місць); інвестиційний ваучер до 300 тис. грн на придбання обладнання, оренду, відшкодування витрат, тощо⁴⁶. Бюджетом на 2023 рік було передбачено 52,7 млн грн на ваучерну підтримку, план було виконано на 88% (46,4 млн грн)⁴⁷. Також Львівська ОВА створила програму надання кредитів на пільговій основі для аграріїв-ветеранів війни, які відносяться до мікро-, малого та середнього бізнесу. Пільгові кредити сягають 700 тис. грн та видаються під 3% річних терміном до 5 років з можливістю відтермінування до 1 року⁴⁸.

⁴³«Зроблено в Україні». [Link](#).

⁴⁴Проекти. Ветеранський фонд. [Link](#).

⁴⁵Підтримка підприємницької ініціативи учасників АТО (ООС), ветеранів війни. [Link](#).

⁴⁶Ваучерна підтримка малого та середнього підприємництва. [Link](#).

⁴⁷Ваучерна підтримка МСП під час воєнного стану. [Link](#).

⁴⁸Пільгові кредити для аграріїв-ветеранів війни. [Link](#).

3.6. МІЖНАРОДНІ ПАРТНЕРИ

Значна частина фінансування малого та середнього бізнесу покривається підтримкою міжнародних партнерів України, які через кредити та гранти надали бізнесу у 2023 році **\$692 млн** за даними Міністерства економіки України. З них більшу частину становлять гранти та інша безповоротна допомога. Донорами виступають як уряди іноземних країн, так і міжнародні організації. Найбільшими партнерами України, які надають кредитну та грантову підтримку є США, Міжнародна фінансова корпорація та Європейський Союз.

У 2023 році найбільшим надавачем грантових коштів були **США**, які надали \$325 млн у вигляді безповоротної допомоги (грантів, компенсації відсоткових ставок), головним чином через програми USAID. Механізм компенсації відсоткових ставок дозволяє надати бізнесу фінансовий ресурс зі значним мультиплікатором (~x10) до залученого донорського ресурсу.

Структура USAID в Україні характеризується високим ступенем розгалуженості системи управління програмами та проєктами, а відтак – і децентралізацією управління бізнес-процесами. Цей фактор суттєво ускладнює отримання аплікантами необхідної інформації про спектр наявних можливостей підтримки для бізнесу в рамках USAID.

Ключові поточні програми підтримки USAID в Україні:

- «Економічна підтримка України» (Economic resilience activity – **ERA**);
- «Ініціатива стійкості сільського господарства» (**AGRI-Ukraine**): кредитна та грантова підтримка сільського господарства; від початку програми USAID інвестувало \$350 млн;
- **Harvest** загальним бюджетом \$60 млн;
- Agriculture Growing Rural Opportunities Activity in Ukraine (**AGRO**): один із проєктів співфінансування розміром 703 млн грн на 20 субгрантів; гранти обсягом до 11 млн грн для молочних підприємств;
- «Конкурентоспроможна економіка України» (Програма **USAID KEY**): триває з жовтня 2018 року по жовтень 2025 року, загальний бюджет становить \$170 млн;
- Новий проєкт для приватного сектору: **STRONG UA**; триває з 2024 по 2029 роки; очікуваний бюджет програми становить \$100-300 млн;
- «Інвестиції для стійкості бізнесу» (**IBR**): кредити з грантовою складовою; до липня 2027 року бюджет складає \$93 млн.

Програма «Економічна підтримка України» USAID (**USAID Economic resilience activity – ERA**) ставить за мету розбудову експортного та логістичного потенціалу сільського господарства з акцентом на торгівлі зерном та покращення експортної інфраструктури, технологій та процесів уздовж західних кордонів України⁴⁹. Програма була започаткована у 2018 році і розрахована до 2026 року. Проєкт ERA передбачає надання грантової підтримки різних видів для досягнення цілей економічного відновлення України. Гранти надаються зокрема компаніям, асоціаціям або виробникам логістичного обладнання у сфері сільського господарства, а також агентствам маркетингового аналізу, неурядовим організаціям та державним структурам тощо. Обсяг фінансування визначається для кожної заявки індивідуально, але приблизний розмір гранту становить від \$25 000 до \$500 000, в окремих випадках може перевищувати \$500 000. Проєкт передбачає 4 види грантів: грант у негрошовій формі (закупівля

⁴⁹USAID. Гранти. [Link](#).

товарів та послуг і передача їх грантоотримувачеві), грант з фіксованою сумою, стандартний грант (відшкодування фактичних витрат) та змішаний тип гранту.

Наприкінці липня 2023 року був підписаний Меморандум про співпрацю між Мінінфраструктури та Проєктом USAID ERA, в рамках якого США підтримають проєкти, які збільшують український експорт та сприятимуть залученню додаткового фінансування міжнародних фінансових організацій на проєкти відновлення та розвитку логістики. Загальний обсяг фінансування проєкту становить \$130 млн⁵⁰.

У липні 2022 року США через USAID заснували ініціативу Agriculture Resilience Initiative – Ukraine (**AGRI-Ukraine**), спрямовану на підтримку сільського господарства, вирішення нагальних та стратегічних проблем сектору та експорту сільгосппродукції, а також сприяння відновленню аграрної сфери України. Ініціатива реалізується проєктом USAID «Економічна підтримка України» (ERA). USAID інвестувало понад \$350 млн в проєкт та залучило понад \$250 млн від приватного сектору та інших донорів, а загальний цільовий обсяг інвестицій проєкту складає \$850 млн. У результаті реалізації проєкту понад 14 000 українських фермерів були забезпечені насінням, добривами та отримали доступ до фінансування⁵¹. Програма сприяла отриманню кредитів та грантів для більш ніж 2 000 сільськогосподарських виробників на загальну суму понад \$85 млн⁵². У травні 2024 року була анонсована нова ініціатива підтримки агросектору **Harvest** в рамках програми AGRI-Ukraine. На реалізацію програми USAID виділить додаткові \$60 млн на розвиток аграрного сектору України через надання допомоги мікро-, малим та середнім виробникам зернових та олійних культур⁵³.

Також у кінці 2023 року USAID оголосило про надання субгрантів в рамках Програми аграрного і сільського розвитку «АГРО». Метою програми USAID АГРО є прискорення економічного розвитку сільських громад шляхом покращення управління у сільськогосподарському секторі. Програма триває з листопада 2019 року по листопад 2026 року. USAID АГРО співпрацює з Міністерством аграрної політики та продовольства, галузевими асоціаціями та сільськими громадами, надаючи малому і середньому агробізнесу критичні ресурси (добрива та насіння) та послуги (з внесення засобів захисту рослин та добрив дронами та самохідними оприскувачами, консультативні та технічні – виробникам харчових продуктів, юридичні тощо). USAID АГРО співінвестує у проєкти впровадження технологій перероблення культур, зберігання зерна та надає співфінансування для підтримки переробних і молочних підприємств. Загальна сума співфінансування 20 переробних підприємств, орієнтованих на експорт, складає 703 млн грн⁵⁴. У 2024 році реалізуються субгранти для підтримки сімейних господарств молочного напрямку з розміром гранту до 11 млн грн⁵⁵. Також програма USAID АГРО сприяє покращенню доступу МСП до фінансування через співпрацю з агропостачальниками (ADAMA⁵⁶,

⁵⁰Проєкт Агентства USAID «Економічна підтримка України» підтримає проєкти розвитку експортної інфраструктури України.

[Link.](#)

⁵¹The United States Announces \$60 Million to Bolster Agriculture Amid War-Time Threats in Ukraine. [Link.](#)

⁵²Agri-Ukraine. [Link.](#)

⁵³Deputy Administrator Isobel Coleman's Visit to Ukraine. [Link.](#)

⁵⁴«Експортно-орієнтована програма переробки зернових, олійних та бобових культур». Програма USAID з аграрного і сільського розвитку(АГРО). [Link.](#)

⁵⁵«Підтримка виробництва молока з доданою вартістю сімейними господарствами». Програма USAID з аграрного і сільського розвитку(АГРО). [Link.](#)

⁵⁶ADAMA. [Link.](#)

UKRAVIT⁵⁷, Agro-Arena⁵⁸) для створення інструментів відтермінування платежів для агросектору. До квітня 2024 року 349 фермерів отримали товарні кредити на загальну суму \$6,9 млн для придбання матеріально-технічних ресурсів. У березні 2024 року USAID АГРО підтримала фінансову компанію Activitis у створенні спеціалізованого онлайн-сервісу за принципом факторингу WEAGRO⁵⁹, який надасть можливість аграрному бізнесу відстрочити плату за товари та послуги.

Ще одна програма USAID – «**Конкурентоспроможна економіка України**» (Програма USAID KEY) — націлена на підтримку стартапів та МСП для підвищення їхньої конкурентоспроможності на внутрішньому та міжнародному ринках. Програма триває з жовтня 2018 року по жовтень 2025 року, її бюджет становить \$170 млн⁶⁰. У 2023 році в рамках програми надавались гранти українським експортним альянсам, які об'єднують щонайменше 5 підприємств, з метою просування експорту та заходів для виходу на нові ринки. Загальний бюджет програми склав близько \$1,5 млн. Передбачалось надання 15 грантів сумою від \$35 000 до \$150 000⁶¹. Наприкінці 2023 року за програмою збільшено грантову підтримку для українських переробних підприємств загальним обсягом фінансування до \$11 млн, заплановано надати 75 грантів⁶². Також програма USAID KEY навесні 2024 року оголосила про немонетарну складову проєкту. Переробні підприємства зможуть отримати онлайн-консультації у сфері експорту та зовнішньоекономічної діяльності від експертів провідних консалтингових компаній для підвищення експортного потенціалу⁶³.

Також у квітні 2024 року USAID оголосило про новий напрямок діяльності для розвитку приватного сектору **STRONG-UA**. Проєкт ґрунтуватиметься на роботі програми "Конкурентоспроможна економіка України" та сприятиме покращенню бізнес-середовища, надаючи грантову підтримку бізнесу. Програма триватиме з 2024 по 2029 рік, а перші гранти, як очікується, будуть присуджені у листопаді 2024 року. Загальний бюджет проєкту оцінюється в діапазоні \$100-300 млн⁶⁴.

Окрім власних програм підтримки бізнесу, USAID також сприяє розвитку приватного сектору на умовах співучасті в інших програмах, наприклад у візійному жіночому акселераторі «**Відважна 2. Масштабування та діджиталізація**», загальний фонд фінансової підтримки становить 5,2 млн грн. За програмою активні та майбутні підприємниці можуть отримати навчання та грант від 100 до 400 тис. грн⁶⁵.

У серпні 2022 року USAID ініціювало проєкт «**Інвестиції для стійкості бізнесу**» (IBR), цілями якого є збільшення продажів та експорту українських підприємств та створення робочих місць. Проєкт передбачає надання фінансування бізнесу. Програма розрахована до липня 2027 року, а її бюджет складає \$93 млн. За шість місяців реалізації проєкту було підтримано більш ніж 570 підприємств та розблоковано \$48 млн підтримки. 2023 року програма реалізовувалась через грантовий компонент ставки банківського кредитування (партнер – ОТП Банк), через страхування майбутнього врожаю та

⁵⁷UKRAVIT. [Link](#).

⁵⁸Agro-Arena. [Link](#).

⁵⁹WEAGRO. [Link](#).

⁶⁰Презентація програми USAID – «Конкурентоспроможна економіка України» на конференції Kyiv Investment Day.

⁶¹Гранти для підтримки експортних альянсів. [Link](#).

⁶²Новини. Міністерство економіки України. [Link](#).

⁶³Консультації для підвищення експортного потенціалу. [Link](#).

⁶⁴New Private Sector Activity: STRONG UA. [Link](#).

⁶⁵«Відважна 2. Масштабування та діджиталізація». [Link](#).

спрощення доступу до фінансування (партнер – СК «Universalna») та здешевлення вартості лізингу на 30% коштом гранту (партнер – «BEST Leasing»).

Іншим американським донором є **Western NIS Enterprise Fund**, який разом з **Українським фондом стартапів** (УФС, офіційна назва – Фонд Розвитку Інновацій) у 2024 році ініціювали грантову програму для підтримки технологічних компаній на початкових стадіях розробки проєкту. Загалом планується виділити \$2,5 млн, бюджет одного гранту може складати до \$50 000. WNISEF фінансує програму, а УФС виступає головним її виконавцем⁶⁶.

У квітні 2024 року була анонсована грантова програма підтримки малого та середнього бізнесу українок у сфері виробництва та перероблення «СТВОРЮЙ!» за фінансової підтримки WNISEF. Програма започаткована Міністерством економіки України за реалізації KSE Foundation та впроваджується у партнерстві з АТ «Ощадбанк». Загальний бюджет програми становить \$1 млн, розмір одного гранту сягає \$15 000⁶⁷.

Також WNISEF надає кредитування на пільгових умовах соціальним підприємствам в рамках Програми соціального інвестування, яка спрямована на забезпечення підтримки суб'єктів господарювання з метою досягнення соціального та екологічного впливу в Україні. Розмір кредитного фінансування за програмою складає від \$10 000 до \$100 000 в гривневому еквіваленті на 36 місяців за відсотковою ставкою від 5 до 10%⁶⁸.

Наприкінці 2023 року **Американська корпорація із фінансування міжнародного розвитку (DFC)** оголосила про створення п'яти нових проєктів в Україні з підтримки продовольчої безпеки, малого бізнесу, системи охорони здоров'я та міжнародної торгівлі загальною вартістю \$380 млн. З них \$60 млн заплановано у вигляді гарантій у співпраці з USAID для надання кредитів двома банками в Україні: \$20 млн гарантій Банку «Львів» та \$40 млн гарантій «Райффайзен Банк» для полегшення доступу МСП до кредитного фінансування⁶⁹.

Міжнародна фінансова корпорація є однією з інституцій Групи Світового банку. У 2023 році вона надала кредитування на \$198 млн, що дозволило їй стати другим після США міжнародним партнером за обсягом наданого фінансування. У 2022 році МФК ініціювала програму підтримки приватного сектору «Економічна підтримка України» у фінансуванні під час повномасштабного вторгнення (Economic Resilience Action - ERA⁷⁰). Загальна вартість програми складає \$2 млрд, що включає фінансування з власного рахунку МФК, а також гарантії, пільгові кредити та гранти від урядів країн-донорів. Основними напрямками програми стало торгове фінансування для українських банків, агросектора та суб'єктів малого і середнього бізнесу⁷¹. Британське агентство міжнародних інвестицій (British International Investment - BII), Міжнародна корпорація фінансування розвитку США (US International Development Finance Corporation - FC) та Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій (Multilateral Investment Guarantee Agency - MIGA) домовилися про розподіл ризиків,

⁶⁶Український фонд стартапів. [Link](#).

⁶⁷«СТВОРЮЙ!». [Link](#).

⁶⁸Програма соціального інвестування. [Link](#).

⁶⁹DFC. Media Release. [Link](#).

⁷⁰Програма IFC Economic Resilience Action (ERA) та програма USAID Economic Resilience Activity (ERA) становлять дві різні ініціативи.

⁷¹The World Bank. [Link](#).

пов'язаних з фінансуванням торгівлі МФК. ВІІ та DFC планували надати \$25 млн та \$50 млн, відповідно, для підтримки торговельних потоків критично важливих товарів. Крім того, MIGA схвалило виділення \$20 млн на підтримку гарантій торговельного фінансування. Також Сполучене Королівство планувало виділити \$30 млн на програму IFC ERA для підтримки енергетичної безпеки України. МФК та Європейська Комісія оголосили про партнерство, спрямоване на зниження ризиків та забезпечення фінансування до €200 млн з боку українських фінансових установ для малого бізнесу, з акцентом на агробізнес та підприємства, що належать жінкам.

Від початку програми ERA і до лютого 2024 року МФК надала фінансування на понад \$650 млн та мобілізувала \$400 млн на підтримку технологічного сектору, агробізнесу, критичного експорту та імпорту, а також фінансування МСП. У лютому 2024 року ЄС та МФК підписали гарантійну угоду на суму до €90 млн для підтримки інвестицій в Україну в рамках програми МФК «Краще майбутнє» (BFP)⁷².

Європейський банк реконструкції та розвитку спільно з ЄС у 2016 році ініціювали програму «Кредитна лінія EU4Business-EBRD», за якою надаються кредити на підтримку проєктів, спрямованих на розвиток конкурентоспроможності та розширення можливостей МСП. Інвестиції направлені в обладнання та модернізацію виробничих потужностей. Ініціатива запроваджена в рамках проєкту EU4Business та націлена в тому числі на гармонізацію українського бізнесу у відповідність до директив ЄС, підвищення якості продукції або надання послуг. За програмою передбачено 3 типи кредитування:

- Для модернізації обладнання до €300 тис.;
- Для інвестицій в будь-який бізнес до €3 млн;
- Прискорений процес отримання санітарних та фітосанітарних дозволів та дозволів у сфері безпечності харчових продуктів для інвестицій до €300 тис⁷³.

Окрім того, у 2023 році ЄБРР продовжив співпрацю з українськими банками в рамках інструменту **розподілу ризиків** за програмою «Стійкість та Забезпечення Життєдіяльності» (Resilience and Livelihoods Framework – RLF), яка була запроваджена в квітні 2022 року у відповідь на початок повномасштабного вторгнення. Програма була розроблена з метою швидкої та ефективної реакції на нагальні виклики на території України та країн-сусідів, які зіткнулись з проблемою припливу українських біженців. З липня 2023 року програма охоплює лише Україну. В рамках програми RLF найбільшому державному банку – ПриватБанку було надано €60 млн через інструмент розподілу ризиків для забезпечення €240 млн нових кредитів для агробізнесу та інших критично важливих галузей⁷⁴. Улітку 2023 року ЄБРР в рамках цього інструменту надав Банку «Львів» пакет фінансування у вигляді €7,5 млн гарантій для надання субкредитів МСП загальною вартістю €30 млн. Завдяки цьому Банк «Львів» може надавати кредити бізнесу на простіших умовах та без застави⁷⁵. У 2024 році ЄБРР розпочав співпрацю за програмою розподілу ризиків і з «Ощадбанком», відкривши для фінустанови кредитну лінію на €50 млн —ресурсу, що дозволить надати €200 млн нових кредитів приватному сектору. Загальна сума кредитного фінансування за аналогічними гарантіями ЄБРР, які надавались з початку повномасштабного вторгнення до кінця 2023 року, склала приблизно €900 млн⁷⁶.

⁷²EU and IFC to unlock over €500 million in private sector investments for reconstruction in Ukraine. [Link](#).

⁷³EU4Business-EBRD Credit Line. [Link](#).

⁷⁴EBRD provides EURO 60 million guarantee to support lending by Ukraine's PrivatBank. [Link](#).

⁷⁵RLF - RLG - Bank Lviv. [Link](#).

⁷⁶EBRD ЄБРР розширює гарантії українському Ощадбанку для звільнення €200 млн кредитів. [Link](#).

Улітку 2023 року ЄБРР розширив співпрацю з Кредобанком у рамках «Програми сприяння торгівлі» (Trade Facilitation Programme – TFP), надавши гарантію у €25 млн, яка покриває 50% кредитного ризику за новим фінансуванням на загальну суму €100 млн⁷⁷.

Також ЄБРР супроводжує проєкт грантової підтримки консалтингових проєктів, що впроваджується зовнішніми консультантами та фінансується США, Швецією та іншими донорами. Проєкт передбачає надання консультаційних послуг для розвитку бізнесу та відповідного компенсування 85% від вартості консультаційного проєкту⁷⁸.

Головною програмою підтримки МСП від ЄС стала ініціатива **EU4Business**, бюджет якої у 2022 році склав €245,8 млн⁷⁹. Програма ініційована Європейським Союзом та Урядом Німеччини на підсилення конкурентоспроможності та здійснення інтернаціоналізації МСП в Україні. Виконавцем програми є Німецьке товариство міжнародного співробітництва (GIZ), якому надаються кошти на здійснення кредитування МСП та надання грантової підтримки. За програмою EU4Business ЄС та Німеччина підтримують підприємців шляхом надання грантів та пільгових кредитів. Загальний обсяг фінансування програми в Україні у 2022 році склав €34 млн. Програма підтримала 25,5 тис. підприємств, які згенерували понад €1,7 млрд додаткового доходу та створили майже 24 тисячі робочих місць⁸⁰.

У 2024 році в межах програми EU4Business була створена **Грантова програма для 100 ММСП**, яка надаватиме українським мікро-, малим та середнім підприємствам (ММСП) гранти на суму до €10 000 кожен. Програма націлена на підприємства з експортною спроможністю та інноваційним потенціалом для підтримки економічної стійкості, відновлення та розвитку⁸¹. Кінцевий термін подачі заявок на отримання гранту минув у березні. Але в травні 2024 року підтримку МСП з експортною та інноваційною спроможністю у межах програми EU4Business було продовжено. 12 підприємств у сфері переробної промисловості та креативних індустрій можуть отримати консультаційну підтримку та грант до €40 тис. на стимулювання експорту, дослідження та розробки, сертифікацію, закупівлю обладнання тощо⁸².

У 2024 році був розроблений проєкт **Ukraine-Ready4EU**, який пропонуватиме фінансову підтримку для 1 500 МСП, які планують підвищувати свою активність на Єдиному ринку ЄС та збільшувати співпрацю з європейськими з бізнес-партнерами⁸³.

У 2022 році була створена програма підтримки молодих ветеранів та внутрішньо переміщених осіб **EU4Youth**, за якою пропонується навчання та грантове фінансування для 10 осіб у розмірі €6 000 на започаткування власної справи⁸⁴.

⁷⁷ЄС та ЄБРР розширюють співпрацю з Кредобанком в підтримці української економіки. [Link](#).

⁷⁸Грантова підтримка консалтингових проєктів. [Link](#).

⁷⁹EU4Business. Country report. Ukraine. 2023. [Link](#).

⁸⁰EU4Business. Country report. Ukraine. 2023. [Link](#).

⁸¹€1 мільйон: 100 українських підприємств можуть отримати гранти від ЄС та Німеччини. [Link](#).

⁸²EU4Business. [Link](#).

⁸³Business Bridge — Ukraine-Ready4EU. [Link](#).

⁸⁴АНКЕТА УЧАСНИКА EU4Youth – Підтримка молодих ветеранів та внутрішньо переміщених осіб в Україні. [Link](#).

У 2024 році Європейський Союз через Європейську інноваційну раду ініціював проєкт **Seeds of Bravery** (UASEEDs)⁸⁵, за якою українські технологічні стартапи можуть отримати грантове фінансування за п'ятьма напрямками загальною сумою до €60 000. Загальний бюджет проєкту становить €20 млн. В програмі представлені наступні типи підтримки:

- Інноваційні послуги (Innovation Services) – грант розміром до €10 000 на вдосконалення бізнес-моделі, планів та стратегій зростання;
- Підприємництво (Entrepreneurship) – грант розміром до €25 000 для підтримки безперервності бізнесу та створення компаній під керівництвом жінок;
- Інкубатори глибоких технологій (Deep tech incubation) – грант розміром до €25 000 стартапам на ранніх стадіях для проведення тестування користувачів або попиту, перевірки прототипів та інших ключових інноваційних завдань;
- Відбудова України (Rebuilding Ukraine) – грант розміром до €25 000 на інноваційні продукти/послуги для швидкої відбудови післявоєнної України;
- Масштабування у сфері глибоких технологій (Deep Tech Scale-up) – грант розміром до €50 000 на масштабування прототипів, які успішно пройшли пілотний запуск, та розширення ринкового охоплення для компаній.

Також програмою передбачається надання немонетарної підтримки, а саме долучення до спільнот інвесторів та акселераторів, доступ до широкого спектра активностей, спеціалізованих тренінгів тощо.

У липні 2023 році **Європейський інвестиційний банк (ЄІБ)** разом із міністрами 16 країн ЄС підписали листи-наміри щодо підтримки фонду ЄІБ «EU for Ukraine Fund», який спрямований на програми відновлення та реконструкції України. Підтверджені внески у фонд країн-підписантів становлять €383,3 млн, з них внесок Франції становить €100 млн, Італії – €100 млн, Іспанії – €70 млн, Нідерландів – €52 млн, Польщі – €25 млн. Фонд сприятиме реалізації проєктів у державному та приватному секторі, зосереджуючись на муніципальній інфраструктурі та покращенні доступу українського бізнесу до фінансування⁸⁶. Також в рамках ініціативи «EU for Ukraine (EU4U) Initiative» був створений пакет технічної та консультаційної допомоги в розмірі €100 млн для надання кредитів⁸⁷.

EIT Food (Європейська ініціатива підтримки інновацій у сфері харчових технологій), який підтримується Європейським Інститутом Інновацій та Технологій (EIT), реалізує в Україні програму менторської підтримки жінок, які мають бізнес-ідею або чинний бізнес у секторі агропродовольства, Empowering Women in Agrifood. Протягом червня – листопада 2024 року на десять обраних учасниць очікуватиме індивідуальна робота з менторами, тренінги та можливість отримати грантове фінансування в €5 000 та €10 000⁸⁸.

Німеччина залишається одним із головних донорів України. У 2023 році від Уряду Німеччини через різні установи було розподілено \$22 млн.

Кредитна установа для відбудови (KfW) є провідним банком розвитку Німеччини у сприянні розвитку цієї країни та інших країн світу. Однією з основних сфер діяльності KfW є підтримка малого та середнього бізнесу.

⁸⁵Seeds for Bravery. [Link](#).

⁸⁶Фонд ЄІБ підтримує Україну. [Link](#).

⁸⁷400 млн на підтримку України. [Link](#).

⁸⁸Empowering Women in Agrifood. [Link](#).

У червні 2022 року ухвалено програму «**Додай енергії твоєму бізнесу**». Програма здійснюється KfW, Кабінетом Міністрів України в особі Міністерства фінансів України, та Фондом розвитку підприємництва з метою кредитування МСП на пільгових умовах для забезпечення енергоефективності та відновлювальної енергетики. Загальний обсяг кредитування становить €7 млн, обсяг безповоротної підтримки – €400 тис. Максимальний розмір кредиту сягає €500 тис. на термін до 5 років (на основні засоби виробництва) або до 2 років (на фінансування витрат, пов'язаних з інвестиційним проектом) під 16% річних (UIRD + 5 в.п.)⁸⁹. Ця програма може комбінуватись з програмою «Доступні кредити 5-7-9», в результаті чого можна отримати більш вигідну відсоткову ставку за кредитом, навіть 0%⁹⁰.

У 2021 році була ініційована програма стимулювання розвитку МСП за підтримки Федерального міністерства економічного співробітництва та розвитку Німеччини та імплементована Міжнародною організацією з міграції. Програма націлена на підтримку релокованого або постраждалого в інший спосіб від війни бізнесу. Загальний бюджет становить €10 млн. За програмою передбачено наступні варіанти грантової підтримки:

- До €4500 для 500 мікропідприємств для перезапуску та підтримки діяльності;
- До €20 000 для 175 малих підприємств для перезапуску та підтримки діяльності;
- До €7 000 для 70 мікропідприємств-стартапів на створення робочих місць⁹¹.

З початку реалізації у 2021 році до грудня 2023 року було видано €6,2 млн грантів, створено більш ніж 2 тис. робочих місць та загалом підтримано 735 підприємств⁹².

Німецьке товариство міжнародного співробітництва (GIZ) у співпраці з **Німецьким фондом міжнародного співробітництва (DSIK)** та Фондом розвитку підприємництва ініціювали програму «Доступ до фінансування та підтримка стійкості ММСП в Україні», за якою Урядом Німеччини надається фінансування на постійній основі у вигляді кредитування інвестиційних проектів з можливістю отримати додаткову грантову підтримку. Програма передбачає можливість учасників обирати вид підтримки, а також комбінувати кредитний і грантовий компоненти⁹³. У 2024 році GIZ планує збільшити грантову підтримку вдесятеро – з €600 тис. до €6,3 млн.

Навесні 2024 року інвестиційний фонд **Green for Growth (GGF)** надав Банку Львів €6 млн на підтримку стійкості українського бізнесу та сприяння «зеленому» економічному відродженню України⁹⁴. Ініціаторами створення GGF є Європейський інвестиційний банк та німецький банк розвитку KfW. На кінець 2022 року GGF мав в Україні 6 інвестиційних проектів та три партнерські установи - «ПроКредит Банк» (з початковими інвестиціями у розмірі €40 млн), «ОТП Лізинг» (€22,6 млн) та Банк «Львів» (€8,2 млн). З початку співпраці було надано €114,4 млн субкредитів⁹⁵. Також у 2023 році **European Fund for Southeast Europe (EFSE)** оголосив про надання кредитної лінії Банку «Львів» в гривневому еквіваленті на суму €4 млн для надання кредитів МСП⁹⁶. В листопаді 2022 році GGF та EFSE спільно виділили €900 000 у вигляді грантів для покриття потреб МСП в інвестиційному та оборотному капіталі

⁸⁹Програма «Додай енергії твоєму бізнесу». [Link](#).

⁹⁰За програмою бізнес з Київської області може отримати повне відшкодування процентної ставки за кредитами в Укргазбанку від Київської ОВА – [Link](#).

⁹¹SME boost: economic integration of internally displaced people and business recovery. [Link](#).

⁹²Розвиток мсп: економічна інтеграція внутрішньо переміщених осіб | IOM Ukraine. [Link](#).

⁹³Програма «Доступ до фінансування та підтримка стійкості ММСП в Україні». [Link](#).

⁹⁴Банк Львів залучив 6 млн євро від Green for Growth Fund (GGF) на підтримку бізнес-проектів у галузі зеленої економіки. [Link](#).

⁹⁵Ukraine – Country Fact Sheet. [Link](#).

⁹⁶EFSE. [Link](#).

«зелених технологій» в Україні⁹⁷. Також у 2022 році GGF, EFSE та Finance in Motion (з управління імпаکت-активами) ініціювали програму Stand with Ukraine для мобілізації ресурсів та підтримки українського народу та бізнесу. На програму було виділено €2 млн⁹⁸.

Окрім урядових агенцій розвитку, потенційними кредиторами чи грантодавцями для бізнесу можуть виступати також національні банки розвитку. Перевага таких інституцій полягає у тому, що вони можуть на некомерційній основі надавати капітал для покриття ризиків (risk capital) для залучення приватного капіталу. Однак, у звіті CEPR про фінансову архітектуру для української відбудови, оприлюдненому у квітні 2024 року, зазначається що банки розвитку не схильні до ризику та переважно інвестують у компанії, що пройшли їхні суворі перевірки на доброчесність⁹⁹.

У багатьох випадках європейські банки розвитку інвестують у компанії в Україні, які мають бенефіціара у юрисдикції банку, або в інших надійних юрисдикціях західних країн. Наприклад, FMO (Нідерланди) та IFU (Данія) є двома європейськими національними банками розвитку, що історично інвестували в українські проекти більше, ніж інші європейські національні банки розвитку, та мають значну суму активних інвестицій в Україні. Більшість українських компаній у їхньому портфоліо серед проектів опублікованих на сайтах є бізнесом нідерландського або данського походження відповідно.

Уряд Нідерландів через **Нідерландську агенцію з питань підприємництва** (Netherlands Enterprise Agency, RVO) має також низку програм підтримки для нідерландських бізнесів та бізнесів країн, що розвиваються (включно з Україною). Нідерланди визначають охорону здоров'я, сільське господарство та воду як пріоритетні сектори інвестування, однак відкриті й до інших цікавих пропозицій, зокрема у секторах інфраструктури та енергетики.

Нижче наведені чотири інвестиційні програми, що пропонуються урядом Нідерландів:

- 1) Ukraine Partnership Facility. Програма фінансування нідерландських та міжнародних компаній у їхніх інвестиційних проектах в Україні¹⁰⁰. В рамках програми вже розподілено €25 млн, восени 2024 року планується оголосити наступний етап обсягом €35 млн.
- 2) Private Sector Development. Інструментарій цієї програми покликаний зміцнювати приватний сектор через проведення досліджень, тренінгів, обмін досвідом тощо¹⁰¹.
- 3) Impact Clusters Programme. Програма сприяє розвитку секторальних кластерів в Україні та інших країнах і передбачає налагодження зв'язків між зацікавленими українськими та нідерландськими підприємствами. Impact Clusters передбачає бюджет у €4 млн субсидій у 2024 році та максимальний розмір однієї заявки €680 тис. Програма діє до 2028 року¹⁰².
- 4) Climate and Energy Response Facility (CERF). Програма для підтримки зеленого переходу в країнах-партнерах діє з 2022 до 2025 року. Програма просуває кліматичний діалог між урядами через нідерландські дипломатичні місії¹⁰³.

⁹⁷EFSE bolsters support for Ukrainian Greentech and SME business. [Link](#).

⁹⁸Stand with Ukraine. [Link](#).

⁹⁹Ukraine's Reconstruction: Policy Options for Building an Effective Financial Architecture. [Link](#).

¹⁰⁰Ukraine Partnership Facility – UPF. [Link](#).

¹⁰¹Private Sector Development. [Link](#).

¹⁰²Impact Clusters Programme. [Link](#).

¹⁰³Climate and Energy Response Facility – CERF. [Link](#).

Данський банк розвитку IFU (Investment Fund for Developing Countries) має суттєву фінансову та фізичну присутність в Україні. Київський офіс IFU надає консультаційні послуги данським компаніям, які бажають розпочати свою діяльність в регіоні, зокрема в Україні. Також IFU надає капітал для покриття ризиків (risk capital). Як правило, залученість у проєкті починається на стадії планування, продовжується протягом заснування і триває доки компанія не здатна працювати самостійно. Коли акції продаються або кредит погашається, вторговані кошти реінвестуються в нові проєкти¹⁰⁴.

Загалом IFU звітує про 58 проєктів в Україні, з них 15 активні станом на травень 2024 року. Серед активних проєктів найбільшу частку займають підприємства в сферах відновлювальної енергетики та тваринництва. Загалом IFU звітує про виділення в Україні 825 мільйонів данських крон (близько \$120 млн)¹⁰⁵.

Японський уряд також має проєкт (фінансується через агенцію ООН UNIDO), спрямований на промислове відновлення України шляхом сприяння передачі технологій та спільного створення інноваційних підприємств з японськими приватними компаніями. Орієнтовні терміни проєкту – з 2024 до 2029 року. Передбачений бюджет на 2024 рік – близько \$16,9 млн¹⁰⁶, загальний обсяг програми – \$188 млн.

19 лютого 2024 року був підписаний Меморандум про взаєморозуміння і співробітництво між Японським агентством міжнародного співробітництва (JICA) та Міністерством економіки України, у рамках якого сторони спільно працюватимуть для залучення приватного сектору Японії до відбудови України.

Також Японський банк міжнародного співробітництва (JBIC) надасть \$150 млн кредиту для підтримки проєктів відновлення українського бізнесу через Чорноморський банк торгівлі та розвитку¹⁰⁷. Окрім того, на конференції було підписано угоду між JICA та однією із найбільших інвестиційних компаній в Україні Horizon Capital про інвестиційне фінансування приватного сектору в Україні та Молдові на суму \$20 млн¹⁰⁸.

У 2024 році **Норвезька рада у справах біженців (NRC)** запровадила грантову програму підтримки для мікробізнесу. NRC запланувала підтримати 20 представників бізнесу, які постраждали від збройного конфлікту та переїхали або планують переїхати та/або відновити свій бізнес у Волинській або Хмельницькій областях України грантом у розмірі до \$5 000 для однієї заявки¹⁰⁹.

Міжнародна організація з міграції (МОМ) з листопада 2021 року надає грантову програму підтримки мікро- та малого бізнесу, основною метою якої є підтримка економіки України шляхом відновлення робочих місць та виробництва, а також задоволення попиту населення на критично важливі товари та послуги. У 2024 році програма поширюється на бізнеси в Сумській, Київській (окрім м. Київ), Чернігівській, Дніпропетровській, Миколаївській, Львівській (окрім м. Львів) та Чернівецькій областях. Для мікропідприємств максимальна сума гранту становить \$7 000, для малих підприємств –

¹⁰⁴Kyiv – IFU. [Link](#).

¹⁰⁵Investments – IFU. [Link](#).

¹⁰⁶Ukraine – UNIDO. [Link](#).

¹⁰⁷[Link](#).

¹⁰⁸JICA. [Link](#).

¹⁰⁹Проєкт грантів для релокації/відновлення мікробізнесу. [Link](#).

\$20 000¹¹⁰. З листопада 2021 року по грудень 2023 року MOM надало грантового фінансування 735 бізнесам на суму понад \$6,2 млн¹¹¹.

У червні 2024 року в рамках Міжнародної конференції з відновлення України у Берліні було започатковано **Альянс стійкості малого та середнього бізнесу для України** (Small and Medium-sized Enterprises Resilience Alliance for Ukraine), до якого доєдналось 30 міжнародних партнерів. Альянс передбачає фінансові інвестиції, політичні консультації та програми з розвитку. Загальні зобов'язання складають понад €7 млрд на поточні та нові програми для МСП, з яких понад €4,5 млрд – на фінансування нових проєктів. До Альянсу доєдналися ЄС, USAID, Світовий банк, ПРООН, UNIDO, Банк розвитку Ради Європи (СЕВ), ЄБРР, ЄІБ та інші організації, а також такі країни як Австрія, Канада, Естонія тощо¹¹².

3.7. ІНШІ ВИДИ ФІНАНСУВАННЯ

Переліченими вище опціями не вичерпуються можливості для українських компаній у залученні фінансування. Такі опції можуть пропонувати кредитні спілки, лізингодавці, приватні організації, фінансові та інші комерційні компанії.

Лізинг дозволяє клієнтам користуватися певними активами (як-от автомобілями, сільгосптехнікою, промисловими машинами тощо) без потреби у їхньому придбанні, оплаті технічного обслуговування та подальшого продажу. У 2023 році вартість договорів фінансового лізингу, укладених фінансовими компаніями та лізингодавцями, склала 20,9 млрд грн. Це на 70% більше, ніж у 2022 році (12,3 млрд грн), але водночас вдвічі менше, ніж у 2021 році (41,2 млрд грн).

Згідно з даними НБУ та нашими розрахунками, у 2023 році ринок лізингу здійснив операцій на понад 27 млрд грн. З надавачів послуг найбільшими були компанії-лізингодавці (20,3 млрд грн – майже 75% усіх операцій лізингу). Банки надали лізингу на 6,3 млрд грн, фінансові компанії – лише 0,7 млрд грн. Ми очікуємо, що у 2024 році частка операцій лізингу серед фінансових компаній зросте внаслідок перереєстрації окремих компаній-лізингодавців через нове регулювання фінансового лізингу.

Таблиця 3. Показники операцій з фінансового лізингу за типом надавачів послуг у 2023 році, млрд грн

Джерела: НБУ, розрахунки ЦЕС.

* Значення для банків є сумою дебетових рахунків 2071 та 2394 з оборотно-сальдових балансів банків з січня по грудень 2023 року, де рахунок 2071 - Фінансовий лізинг (оренда), що наданий суб'єктам господарювання, який обліковується за амортизованою собівартістю, а рахунок 2394 - Фінансовий лізинг (оренда), що наданий суб'єктам господарювання, який обліковується за справедливою вартістю через прибутки/збитки.

¹¹⁰Подача заявок на грантову підтримку для мікро- та малих бізнесів. [Link](#).

¹¹¹SME boost. [Link](#).

¹¹²Альянс стійкості малого та середнього бізнесу для України. [Link](#).

Оперативний лізинг не є предметом фінансового регулювання, зокрема Законом України «Про фінансовий лізинг», та не потребує ліцензії Національним банком України (відповідно й не регулюється ним). Оперативний лізинг не передбачає можливість викупу орендарем майна у кінці строку використання і не є предметом цього дослідження.

З початку 2024 року набуло чинності нове регулювання ринку, що зобов'язує тих лізингодавців, які планують надавати послуги фінансового лізингу, зареєструватися як фінансові компанії. Це передбачатиме звітування перед НБУ, виконання норм щодо капіталізації, прозорості, управління ризиками, а також вищі вимоги до розкриття інформації. Такі норми було прийнято з метою підвищення капіталізації та стійкості ринку. В результаті лізинговим компаніям, особливо невеликим, непросто адаптуватися до нових вимог.

Найчастіше предметами договорів лізингу є автотранспорт та сільськогосподарська техніка. За даними «Українського об'єднання лізингодавців», у 2023 лізинг профінансував 10,5% від обсягу продажів легкових авто в Україні. Трійкою лідерів за реєстраціями нових транспортних засобів минулого року стали OTP Leasing – 37% від усіх реєстрацій за 2023 рік, «УЛФ Фінанс» – 20%, та «ВІП-Рент» (ТМ Avis) – 17%. У сегменті вживаних транспортних засобів до трійки лідерів увійшли компанії «УЛФ Фінанс» – 38%, «Автокредит Плюс» – 27% і «Авентус Лізинг» (Automoney) – 25%¹¹³.

Ринок лізингу в Україні як до повномасштабного вторгнення, так і після 2022 року показував динамічне зростання. З огляду на майбутню потребу у масштабному відновленні України, інструменти лізингу можуть відіграти значну роль у залученні необхідних коштів на процеси відбудови.

У травні 2024 року на ринку лізингу виникла нова проблема, прихована у зміні до закону «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Законодавчі зміни передбачають заборону передачі права власності на транспортні засоби, які призначені для доукомплектування Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період та перебувають на військовому обліку у територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки. Така політика ризикує зашкодити не лише ринку лізингу, а й галузям, що залежать від лізингових послуг (як-от сільське господарство).

Урядом поки не прийнято підзаконне регулювання, що уточнює вид чи обсяг майна, який може бути вилучений від лізингодавців. Уряд має до серпня 2024 року привести свої нормативно-правові акти у відповідність до закону «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Кредитні спілки є неприбутковими кооперативними фінансовими організаціями. З одного боку, це робить їх високоризиковими фінансовими установами, позаяк вони залучають кошти від своїх членів. З іншого боку, неприбутковий статус дозволяє кредитним спілкам пропонувати кредити з нижчими відсотками, ніж інші комерційні гравці на ринку.

З початку 2024 року набув чинності новий Закон України «Про кредитні спілки», що надає доступ до членства у кредитній спілці (КС) не лише фізичним особам, а й окремим юридичним особам: фермерським господарствам, кооперативам, профспілкам, релігійним організаціям, ОСББ та мікропідприємствам. Серед фізичних осіб, станом на кінець 2023 року, 17% членів КС мали кредити, з них на бізнесові потреби – 26%, на будівництво, придбання та ремонт нерухомості – 20%, споживчих кредитів – 53%¹¹⁴.

¹¹³Лізинг профінансував 10,5% легкових автомобілів, зареєстрованих в 2023 році. [Link](#).

¹¹⁴Огляд небанківського фінансового сектору. Березень 2024. [Link](#).

До небанківських фінансових установ, що можуть кредитувати юридичних осіб, належать також фінансові компанії. На кінець 2023 року загальна заборгованість фінансовим компаніям юридичними особами становила 90 млрд грн, що рівноцінно 12% банківських кредитів, наданих нефінансовим корпораціям. Згідно з даними НБУ, у 2023 році фінансові компанії уклали кредитних договорів з юридичними особами на 68,5 млрд гривень, що майже вдвічі більше, ніж у 2022 році (36,4 млрд грн) і на 7% перевищує показник 2021 року (64,2 млрд грн)¹¹⁵.

Експортно-кредитне агентство (ЕКА) – урядова установа, метою якої є підтримка та стимулювання українського експорту товарів та послуг. Агентство як страховик зі спеціальним статусом надає страхування інтересів та ризиків українського експортера, пов'язаних з (не)виконанням іноземними покупцями своїх фінансових зобов'язань. Українські банки-партнери Експортно-кредитного агентства можуть надавати кредити на фінансування експортного контракту під заставу договору страхування ЕКА.

З кожним роком обсяги підтримки бізнесу Агентством суттєво зростають, і ця тенденція має передумови для збереження. У 2023 році ЕКА підтримало експорт на 7,8 млрд грн, що становить 0,6% від загальнорічного експорту.

Таблиця 4. Статистика діяльності Експортно-кредитного агентства

Рік	Підтримано експортерів	Укладено угод	Обсяг підтриманого експорту, млрд грн	Обсяг підтриманого експорту (% від експорту)	Обсяг отриманого експортерами фінансування завдяки ЕКА, млрд грн
2021	6	6	0,082	0,0%	0,013
2022	35	46	3,176	0,2%	0,275
2023	74	93	7,839	0,6%	1,065

Джерела: [Експортно-кредитне агентство](#), НБУ, розрахунки Центру економічної стратегії.

До фінансування малого та середнього бізнесу долучається і сам бізнес. Компанії розробляють програми підтримки МСП, у тому числі у галузях або регіонах своєї діяльності. Зазвичай такі ініціативи мають обмежені ресурси, проте можуть мати відчутний вплив у сегментах та регіонах їхньої присутності.

Наприклад, благодійний фонд провідної української агрокомпанії **МХП** «МХП-Громаді» ініціював конкурс бізнес-ідей для підприємців у малих містах та селах – «Роби своє». Програма передбачає можливість отримання навчання, партнерства та фінансування до 100 000 грн для бізнесу у невеликих населених пунктах при наявності бізнес-ідей та потреби у фінансуванні або для ветеранів війни та їхніх родин. У 2023 році за цією програмою було надано більш ніж 9 млн грн¹¹⁶. Також у 2024 році була започаткована програма підтримки бізнесу «Агрокебети. Рости своє» за сприяння фонду «МХП-Громаді», компанії Horsch, Міжнародної фінансової корпорації (IFC), Raiffeisen Bank, компанії ІМК та

¹¹⁵Показники діяльності кредитних спілок. [Link](#).

¹¹⁶МХП – Громаді. Конкурс бізнес-ідей для підприємців в малих містах і селах. [Link](#).

Українського клубу сприяння бізнесу. Програма передбачає навчання з розробки бізнес-планів для залучення фінансування та конкурс бізнес-проектів в агропродовольчій індустрії з наданням грантів до 200 000 грн¹¹⁷.

У березні 2024 року **Forbes Ukraine BrandVoice** запустив програму «Незламний бізнес» – грантову програму підтримки для мікро- та малих підприємств на прифронтових територіях. Вона передбачає грантовий фонд у 5 млн грн для 15 переможців, кожен з яких отримає від 200 до 500 тис. грн¹¹⁸.

У лютому-березні 2024 року українська фармацевтична компанія «**Фармак**» разом з Українським фондом стартапів ініціювали програму Farmak HealthTech Race, за якою можна було залучити від \$10 000 інвестицій на реалізацію інноваційного проекту в галузі медичних технологій¹¹⁹.

Київська школа економіки з 2022 року щорічно проводить грантову програму Talents for Ukraine, яка передбачає фінансову підтримку загальним бюджетом \$1 млн. З них 60% грантів буде надано на підтримку STEM-напряму, тобто талановитим інженерам, біоінженерам, науковцям-новаторам, хімікам та математикам. Інші 40% буде спрямовано на сфери культури, громадського сектору, бізнесу тощо. Гранти пропонуються у розмірі \$5 000¹²⁰.

Visa Foundation – фонд однієї із найбільших компаній у сфері платіжних операцій у світі фінансує програму підтримки жінок-підприємців з українським та польським громадянством. Програма передбачає навчання із масштабування бізнесу та можливість отримати грант у розмірі до \$10 тис¹²¹.

У 2024 році компанія **Google** оголосила про надання грантів розміром до \$100 тис. для інноваційних українських стартапів, які використовують штучний інтелект. Заплановане фінансування 100 українських стартапів протягом 2024 та 2025 років¹²².

Міжнародна гуманітарна організація **Mercy Corps** за підтримки **Фонду Говарда Г. Баффета** реалізує Програму підтримки сільського господарства України¹²³, яка націлена на подолання наслідків війни та підтримку місцевого населення, ВПО, фермерів та бізнесу, які потребують допомоги у відновленні сільськогосподарської діяльності, що була втрачена або постраждала внаслідок війни. Програма включає наступні види підтримки:

- \$3000 домогосподарствам, що здійснюють сільськогосподарську діяльність, та дрібним фермерам на території Донецької, Запорізької, Миколаївської, Харківської та Херсонської областей;
- \$75 000 допомога МСП у сфері сільського господарства на території Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Миколаївської, Харківської та Херсонської областей.

У травні 2024 року мережа мультимаркетів «**Аврора**» та «**Дія.Бізнес**» ініціювали освітньо-грантову програму «Траєкторія». В рамках програми підприємці-початківці (ветерани, військові та другі з подружжя) можуть отримати базові знання, практичні поради та фінансову підтримку до 100 тис. грн для започаткування та розвитку власної справи¹²⁴.

¹¹⁷Агрокебети. Роби своє. [Link](#).

¹¹⁸Незламний бізнес. [Link](#).

¹¹⁹Farmak HealthTech Race. [Link](#).

¹²⁰KSE-150. [Link](#).

¹²¹Female Startup Pre-accelerator. [Link](#).

¹²²Ukraine Suppost Fund. [Link](#).

¹²³Mercy Corps UASP. [Link](#).

¹²⁴Траєкторія. [Link](#).

3.8. АЛЬТЕРНАТИВНІ ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ

Одним із потужних інструментів альтернативного фінансування в світі є **краудфандинг**. Він дозволяє залучити значні кошти без застав та за простішими умовами, ніж можуть вимагатись при кредитуванні в банках. Але наразі в Україні немає активних краудфандингових платформ. Здебільшого в Україні за допомогою краудфандингу фінансуються соціальні, культурні або інші некомерційні проекти. Серед найвідоміших прикладів – громадські ресторани Urban Space 100 та Urban Space 500, які профінансовані відповідною кількістю мешканців, переважно Івано-Франківська та Києва відповідно, в яких 80% прибутків йдуть на громадські ініціативи¹²⁵. Іншим відомим прикладом є інноваційний центр «Промприлад.Реновація», створений на базі старого заводу. Станом на квітень 2024 року сума залучених інвестицій у проєкт перевищила \$16 млн за участі 1 685 інвесторів, які одночасно роблять внесок у соціальний вплив на регіон та отримують повернення інвестицій у вигляді дивідендів¹²⁶.

У 2017 році розпочато великий інвестиційний проєкт з розвитку молочного тваринництва «Сімейні молочні ферми», в який інвестори можуть вкладати від 100 000 грн та отримувати дохід від 21% в рік. З червня 2020 по січень 2024 в проєкт залучено понад 70 млн грн¹²⁷. Іншим прикладом успішного досвіду краудфандингу в Україні є англомовне медіа The Kyiv Independent, якому вдалось зібрати £1,6 млн¹²⁸.

Задля розвитку українського краудфандингу у 2024 році була ініційована програма навчання та залучення безповоротного фінансування для суб'єктів МСП IN:SURE UA¹²⁹. Також School of ME проводить навчальні тренінги в рамках проєкту «STALI. Інкубатор краудфандингу та самозарадності для громадських організацій та соціальних підприємців», покликаний надати громадській та бізнес-спільноті чіткі рекомендації та поради щодо залучення коштів як для соціальних, так і для бізнес-проєктів¹³⁰.

Через високі вимоги та інші обмеження, пов'язані з отриманням банківського кредиту, бізнес може використовувати інструменти тіньового банкінгу (shadow banking) для задоволення своїх фінансових потреб. Крім того, бізнес може звертатись до інших суб'єктів господарювання у разі, якщо можливості залучення фінансування у фінансових установах обмежені з тих чи інших причин.

Також актуальним інструментом залучення додаткового фінансування для мікро- та малого бізнесу можуть бути неформальні бізнес-консорціуми. Цей вид залучення капіталу не вимагає більшості обов'язкових умов, необхідних для отримання банківського кредиту.

Стартапи, засновані на технологіях та інноваціях, мають можливість отримати інвестиції через **венчурні фонди**. Наприклад, ангельський венчурний фонд Angel One, створений Фондацією Українського Католицького Університету, інвестує в стартовий капітал від \$50 до 200 тис. для масштабування таких українських стартапів¹³¹. Загалом обсяги венчурного інвестування сильного

¹²⁵Urban Space. [Link](#).

¹²⁶Промприлад.Реновація. [Link](#).

¹²⁷Проєкт "Сімейні молочні ферми". [Link](#).

¹²⁸Keep the Kyiv Independent going. [Link](#).

¹²⁹Велика Ідея – платформа соціальних інновацій. [Link](#).

¹³⁰STALI. Інкубатор краудфандингу та самозарадності для громадських організацій та соціальних підприємців. [Link](#).

¹³¹Angel One. [Link](#).

скоротились в усьому світі у 2023 році – венчурні інвестиції у Європі впали більше ніж на 60% у першій половині 2023 року порівняно з аналогічним періодом 2022 року¹³². Після 24 лютого 2022 року на українському IT-ринку відбулося скорочення інвестицій не лише з боку іноземних венчурних фондів. Згідно з даними українського онлайн-журналу AIN.ua, з 28 активних місцевих фондів лише 14 продовжували інвестувати в Україну. Серед них: SID Venture Partners, SMRK, Horizon Capital, Burner, Angel One Fund, U.Ventures та інші¹³³.

Для компаній з IT-сфери існують інші можливості фінансування бізнесу. На одній із найбільших технологічних подій в Україні та Східній Європі IT Arena регулярно проводиться Startup Competition, в рамках якого технологічні стартапи можуть отримати грантове фінансування. Максимальний розмір гранту становить \$15 000, загальний призовий фонд у 2024 році початково становить \$60 000, але може бути збільшений¹³⁴.

Альтернативою залученню кредитних коштів є залучення інвестицій в капітал компаній. Серед плюсів залучення інвестицій в капітал – відсутність необхідності повертати фінансування, збереження показників боргового навантаження, довгостроковість інвестицій, залучення додаткової експертизи і знань, відсутність обмежень на використання коштів.

Водночас, мінусами залучення інвестицій в капітал є часткова втрата контролю над підприємством, необхідність віддавати частину майбутніх доходів, можливі ускладнення в системі прийняття рішень та вирішення конфліктів.

4. НЕМОНЕТАРНІ ІНСТРУМЕНТИ ПІДТРИМКИ БІЗНЕСУ

Низка іноземних ініціатив в Україні також спрямована на підтримку українського бізнесу негрошовими методами. До таких видів підтримки зокрема належить організація тренінгів та навчань для бізнесів, консультації та надання експертної підтримки громадам, допомога з налагодженням міжнародних зв'язків тощо. Така підтримка може надаватися і за окремими програмами, і як складова комплексних програм підтримки, що включають монетарні інструменти. Немонетарна підтримка є гарною практикою, що доповнює фінансову підтримку і сприяє передачі необхідного ноу-хау та технологій управління бізнесу, що стимулює розвиток та ефективніше застосування монетарних засобів.

Загалом згадані у попередніх підрозділах ініціативи, зокрема міжнародні, провадять також інструменти немонетарної підтримки, окрім фінансування. Наприклад, спільна програма ЄС, України та окремих європейських урядів «U-LEAD з Європою» спрямована на підсилення стійкості громад, зокрема через підтримку бізнесів. U-LEAD проводить політичні та юридичні консультації на національному, регіональних та місцевих рівнях. Також U-LEAD влаштовує регулярні тренінги з релевантних для розвитку бізнесу тем: проєктного менеджменту, ведення документації, залучення інвестицій тощо.

¹³²Хто може отримати інвестиції в умовах венчурної кризи. [Link](#).

¹³³14 investors: who funds Ukrainian IT during the war — ranking by AIN.Capital. [Link](#).

¹³⁴Startup Track. [Link](#).

З фокусом на МСП працює також ініціатива ЄС **EU4Business**. Окрім мікрогрантів та підтримки реформ, EU4Business надає прямі бізнес-консультації та тренінги, працює над створенням стартап-інкубаторів.

Проект **EU4Digital** фінансується ЄС та впроваджується Академією електронного урядування (eGA, Естонія) і Міжнародним та Іbero-американським фондом адміністрації та публічної політики (FIPAR, Іспанія) у тісній співпраці з Міністерством цифрової трансформації України. Один з компонентів проекту спрямований на інформування та підвищення обізнаності населення та бізнесу щодо електронних послуг в Україні.

Erasmus for Young Entrepreneurs – програма обміну підприємницьким досвідом у Європі, що співфінансується Єврокомісією. Програма покликана допомогти новим підприємцям здобути необхідні навички для створення малого бізнесу в Європі. Нові підприємці (без вікових обмежень) збираються та обмінюються знаннями та бізнес-ідеями з досвідченими підприємцями-менторами. Обмін триває від 1 до 6 місяців.

У 2024 році Програма Розвитку ООН (UNDP) за підтримки Швейцарії організували проєкт **«Зміцнення бізнес-об'єднань мікро-, малого та середнього бізнесу (ММСП) України»** на базі Києво-Могилянської бізнес-школи, в рамках якого здійснюється цикл навчальних програм з управлінського розвитку. 13 травня був проведений перший модуль «Системне мислення». Навчальний цикл триватиме до 14 серпня 2024 року¹³⁵. Також за сприяння UNDP ініційовано **«Курс із соціального підприємництва Impactpreneurship на платформі FUNdraiser»** за фінансової підтримки Європейського Союзу та урядів Данії та Нідерландів. У рамках курсу планується онлайн навчання для молодих українців, ВПО та ветеранів, які бажають створити соціальний бізнес¹³⁶.

Також навесні 2024 року Google та студія онлайн-освіти EdEra створили онлайн програму для власників малих бізнесів **«Зростаєте з Google»** за підтримки Міністерства цифрової трансформації України, Офісу з розвитку підприємництва та експорту, платформи «Дія.Бізнес». В рамках програми заплановано 8 тижнів навчання на теми бізнес-стратегії, фінансів, продажів тощо; онлайн-зустрічі та воркшопи з експертами; менторська програма¹³⁷.

За підтримки Програми USAID KEU у 2024 році були започатковані безоплатні консультації та послуги для малого та середнього бізнесу **«Світло можливостей 2.0»** з розробки комунікаційних стратегій, аудиту та рекомендацій по роботі відділу продажів тощо¹³⁸.

5. АБСОРБЦІЙНА ЗДАТНІСТЬ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

Для оцінки абсорбційної здатності бізнесу необхідно провести аналіз факторів, що можуть впливати на бажання та готовність суб'єктів економічної діяльності до залучення додаткового капіталу. Складовою такого аналізу є вивчення вимог, яким повинні відповідати потенційні заявники для отримання фінансової підтримки. Потреба бізнесу у фінансуванні може виявитися не задоволеною

¹³⁵«Зміцнення бізнес-об'єднань мікро, малого та середнього бізнесу (ММСП) України». [Link](#).

¹³⁶Impactpreneurship 2.0. [Link](#).

¹³⁷Зростаєте з Google. [Link](#).

¹³⁸Світло можливостей 2.0. [Link](#).

через цілу низку факторів починаючи від добровільної відмови бізнесу від спроб залучити ресурси до відмов з боку надавачів фінансування. У цьому розділі ми розглянемо вимоги до заявників для отримання різних форм фінансової підтримки, причини відмов у наданні фінансування та відмов від залучення фінансових ресурсів.

5.1. ВИМОГИ ДО ЗАЯВНИКІВ

Кожна програма фінансування бізнесу має свої вимоги, обмеження та особливості. Вони можуть відрізнятися залежно від виду фінансування, надавача фінансування та за іншими параметрами. Від початку повномасштабного вторгнення Росії на територію України у 2022 році вимоги більшості програм фінансування бізнесу були дещо змінені. Тепер програми підтримки враховують можливі прямі та економічні втрати бізнесу, тому вони можуть зосереджуватись більше на релокації з зон активних бойових дій, відновлення постраждалого бізнесу та створення нового бізнесу в нових специфічних умовах. Але більшість програм, як і до початку повномасштабного вторгнення, спрямовуються на певні сфери діяльності, сектори та регіони, в яких діє бізнес тощо.

Мета сучасних програм фінансування малого та середнього бізнесу – це допомога у відновленні та розвитку українських підприємств та подолання наслідків повномасштабного вторгнення.

Вимоги до суб'єктів господарювання, що залучають додатковий капітал, суттєво відрізняються від типу фінансування і надавачів коштів. Але загалом стандартні умови для отримання фінансування включають:

- **Наявність української реєстрації.**
- **Належність до певної категорії суб'єктів господарювання за кількістю працівників та доходами.** Програма фінансування може спрямовуватись на мікро-, малі, середні та великі підприємства.
- **Належність до певної сфери діяльності.** Більшість програм фінансування спрямовуються на певні сфери діяльності бізнесу. Це може бути як програма підтримки МСП у сфері сільського господарства, переробної промисловості, логістичної галузі, високотехнологічного сектору (IT, Biotech, MedTech, Healthtech) тощо.
- **Належність до певного регіону реєстрації та/або ведення діяльності.** Також умови для надання фінансування можуть включати критерій регіонів походження, ведення діяльності або місця релокації бізнесу. Так, наприклад, за деякими програмами заявники мають перебувати на території прифронтових областей (за винятком районів, де тривають активні бойові дії, а також районів з обмеженим доступом або високим ризиком для життя та ведення бізнес-діяльності), за іншими програмами – релоковані підприємства з регіонів ведення активних бойових дій до визначеного переліку відносно безпечних областей в західній частині країни.
- **Наявність прямих та економічних втрат через повномасштабне вторгнення.** Деякі програми передбачають надання допомоги за умови великих втрат бізнесу або вимушене переміщення через війну, відсутність інвестицій, грантових коштів або державної допомоги, що перевищує певну суму за визначений період діяльності.
- **Прозорість та доброчесність.** Програми фінансування всіх типів передбачають в тому числі умови дотримання засад доброчесності. Заявник повинен мати добру репутацію, відповідати всім чинним цивільним та фіскальним нормам, фактично не перебувати й не здійснювати діяльність на тимчасово окупованих Російською Федерацією територіях України, а також не входити до санкційних списків. Також серед вимог можуть бути такі: підприємство не має судові або виконавчі провадження в тому числі щодо корупційних правопорушень; власником заявленого бізнесу не має бути громадянин Російської Федерації та/або Білорусі тощо.

- **Створення робочих місць.** Ця особлива вимога є актуальною для великої кількості програм, оскільки за своєю суттю спрямована на відновлення та розвиток. Але основною вона є здебільшого для державних грантових програм «Робота», де залежно від виділеної суми гранту є мінімальна кількість робочих місць, які необхідно створити.
- **Наявність позитивного досвіду отримання фінансування за програмою в минулому.** Значна кількість грантових програм мають вимогу, яка обмежує доступ до фінансування для тих підприємств, які вже раніше успішно брали участь в даній або суміжних програмах. Така вимога забезпечує рівність та інклюзивність доступу для всіх ймовірних учасників.
- **Відсутність діяльності або зв'язків з певними сферами.** Багато програм фінансування обмежують доступ для тих заявників, які пов'язані з виробництвом зброї, продукції подвійного призначення, ядерних матеріалів, продуктів нафтоперероблення, виробництвом та реалізації алкогольної та тютюнової продукції, організації азартних ігор тощо. У певних випадках також обмеження діє на підприємства, пов'язані зі сферами фармацевтичної продукції, сільського господарства та IT-сектору.
- **Інші специфічні вимоги.** Більшість вимог відрізняються залежно від спрямування та мети програми. Серед таких умов можна виділити: наявність унікальних ідей, що можуть розв'язати актуальні проблеми у сфері, під яку підпадає бізнес; наявність експортного або інноваційного потенціалу; співфінансування певної частини загального бюджету проекту тощо.

Зазначені вище умови можуть стосуватися як грантових, так і кредитних програм підтримки бізнесу. Але для отримання кредиту банки та інші фінансові установи можуть додатково висувати наступні вимоги:

- детальний та обґрунтований бізнес-план;
- позитивна кредитна історія самого бізнесу та його головних стейкхолдерів;
- відповідність нормам фінансового моніторингу;
- задовільний кредитний рейтинг;
- відсутність інших непогашених заборгованостей.

5.2. ПРИЧИНИ ВІДМОВ У НАДАННІ ФІНАНСУВАННЯ

Попри розмаїття інструментів фінансування малого та середнього бізнесу, нерідко його суб'єкти не мають доступу до фінансової підтримки. Різні дослідження фіксують доволі різні самооцінки доступу підприємств до фінансування. Підсумовуючи їх, можна зазначити, що обмеженість доступу до фінансування є відчутною, але не критичною проблемою для бізнесу, при цьому оцінка респондентами актуальності цієї проблеми поступово знижується в часі, поступаючись іншим проблемам бізнесу.

Згідно з результатами дослідження Європейської бізнес асоціації «Індекс настроїв малого бізнесу», майже 18% опитаного малого бізнесу вважає, що банківське кредитування для них не доступне, майже 24% вважають його важкодоступним, тільки 12,5% оцінюють банківське кредитування як «доступне» та трохи більше ніж 6% вважає, що існує безліч пропозицій та можливостей отримання банківського кредитування. Цей показник доступності банківського кредитування, розробленого на основі

опитування малого бізнесу, має позитивну динаміку порівняно з першим роком повномасштабного вторгнення¹³⁹.

У рамках дослідження Світового банку «Бізнес під час війни»¹⁴⁰, у підприємств запитали, чи мають вони проблеми доступу до фінансування та якщо так, бізнес мав вказати основні труднощі, з якими він зіштовхнувся. 17% респондентів не зазначили труднощів із доступом, 22% заявили про відсутність потреби у додатковому фінансуванні. Ті представники бізнесу, які мали проблеми із доступом до фінансування, заявили про такі основні причини:

- занадто високі відсоткові ставки;
- проблеми з блокуванням податкових накладних;
- високий ризик неповернення через невизначеність.

У рамках дослідження GIZ було проведене опитування серед банків-партнерів грантової програми підтримки EU4Business щодо причин відмови у наданні грантового фінансування представникам МСП. За його результатами, головною причиною відмов є провадження за Господарським процесуальним кодексом, зазначені майже у половині відмов. У 30% випадків не вказано причину відмови, у 9% відмов причиною стали прострочені кредити, ще стільки ж – кримінальні провадження або судові справи. В рамках дослідження були опитані представники малого та середнього бізнесу. За його результатами респонденти вказали наступні причини, через які банки не надають кредитування:

- значний обсяг обороту компаній не відображений в офіційній звітності;
- висока кредитна заборгованість, у тому числі прострочена;
- складний процес оформлення кредитних/грантових заявок;
- статус внутрішньо переміщеної особи власника підприємства та прописки на тимчасово окупованій території;
- недостатній фінансовий результат у попередньому звітному періоді.

Також в рамках дослідження у бізнесу запитали про причини неучасті в програмах грантової підтримки. За результатами можна виділити наступні групи причин: необізнаність про програми та неможливість взяти участь.

Для покращення доступу бізнесу до фінансування доцільно впроваджувати комплекс заходів, спрямованих на поширення обізнаності про програми, полегшення доступу до участі у програмах фінансування та покращення навичок подачі заявок на програми.

¹³⁹Індекс настроїв малого бізнесу за 2023 рік. [Link](#).

¹⁴⁰World Bank. 2024. Ukraine: Firms through the War. [Link](#).

5.3. ПРИЧИНИ ВІДМОВ ВІД ЗАЛУЧЕННЯ ФІНАНСУВАННЯ

Кредитування виступає основним інструментом фінансування для малого та середнього бізнесу, проте існує проблема абсорбційної здатності цих підприємств використовувати доступні кредитні ресурси. Це свідчить про наявність перешкод, що обмежують здатність бізнесу до залучення та ефективного використання фінансування, попри широкі можливості кредитування, які надаються фінансовими інституціями.

У зв'язку з повномасштабним вторгненням спостерігається скорочення бажання малого та середнього бізнесу залучати додаткове фінансування, що зумовлено зростаючою невизначеністю, пов'язаною з війною. Виникли нові серйозні ризики: масовані обстріли, відключення електроенергії, мобілізація працівників, зменшення чисельності робочої сили та споживачів. Ці умови створюють перешкоди для планування довгострокових інвестицій та можуть змусити бізнес відкласти рішення про залучення додаткових ресурсів для розвитку та відновлення.

НБУ здійснює «Щомісячні опитування підприємств України», в якому зокрема визначається Індекс очікуваної ділової активності (ІОДА). У квітні цей показник становив 52,3, що показує позитивну динаміку в порівнянні з березневим результатом, який становив 52,0. ІОДА має загальну позитивну динаміку від початку 2024 року¹⁴¹.

Рисунок 9. Індекс очікуваної ділової активності (ІОДА) в цілому по Україні та за секторами у 2019-2024 роках.

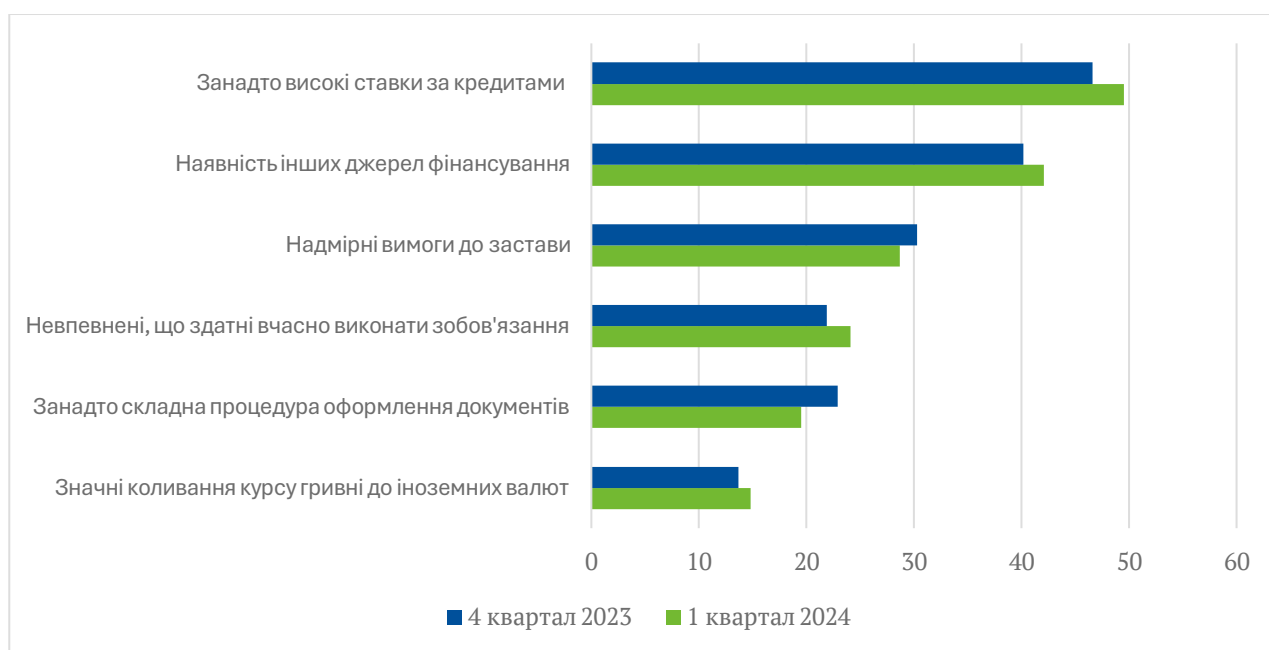
Джерело: НБУ.

¹⁴¹Щомісячні опитування підприємств України. [Link](#).

Згідно з результатами опитування бізнесу «Ділові очікування підприємств України»¹⁴² у першому кварталі 2024 року 23% опитаного бізнесу вважали, що останнім часом умови доступу до банківського кредитування стали жорсткішими, 8% – що вони пом'якшились, решта 69% респондентів, вважають що умови не змінились.

У рамках дослідження бізнес також оцінив найбільш впливові фактори, які можуть змусити їх підприємства уникати або відкладати використання кредитних послуг банків. Найбільш критичним фактором бізнес назвав **занадто високі ставки за кредитами** (50%). Іншими суттєвими перешкодами для залучення кредитних ресурсів можуть бути **наявність інших джерел фінансування** (42%) та **надмірні вимоги до застави** (30%).

Рисунок 10. Оцінка респондентів щодо найбільш впливових факторів, які можуть змусити їх підприємства уникати/відкладати використання кредитних послуг банків, %.

Джерело: [Ділові очікування підприємств України](#), НБУ.

Індекс очікуваних змін ділової активності в горизонті двох років регулярно розраховується ІЕД. У 23-му «Новому щомісячному опитуванні підприємств»¹⁴³ в березні 2024 року він становив 0,15, на 0,02 нижче ніж у січні та лютому. Спостерігається загальне зменшення частки тих, хто очікує розширення діяльності, та тих, хто очікує її скорочення. Це може вказувати на зменшення бажання бізнесу масштабуватись та посилення тенденції до збереження поточного рівня виробництва.

¹⁴²Ділові очікування підприємств України. НБУ. [Link](#).

¹⁴³23-тє Щомісячне опитування підприємств «Український бізнес під час війни» (березень 2024). [Link](#).

6. РЕКОМЕНДАЦІЇ

У рамках дослідження Світового банку «Бізнес під час війни»¹⁴⁴ опитані підприємства визначили три основні сфери, які потребують посилення державної підтримки:

- фінансова підтримка;
- вдосконалення регуляторного середовища;
- доступ до ринку.

У відповідь на питання «Який вид державної підтримки був би більш важливим для вашого бізнесу сьогодні?» 37% респондентів вказали необхідність запровадження податкових та неподаткових пільг, 35% – розв'язання проблем із блокуванням податкових накладних, 31% опитаного бізнесу хотіли б отримати нові інвестиційні кредити або кредити на поповнення оборотного капіталу, при цьому більші за розміром підприємства висловили більшу потребу в кредитах та грантах для відновлення пошкоджених активів. Потребу у грантах на відновлення зруйнованих активів висловило 17% великих підприємств, на противагу — лише 9% малих підприємств. Для МСП більш актуальною є допомога у виході на нові ринки: 31% малого та 33% середнього бізнесу заявили про таку потребу при 26% великого бізнесу.

Респонденти зазначали про потребу у **більшій поінформованості приватного сектору про державні програми підтримки**, оскільки кожен четвертий респондент не знав про їх існування.

Державна підтримка приватного сектору має бути спрямована на бізнес, який найбільше її потребує, в тих секторах та регіонах, які найбільше постраждали від повномасштабного вторгнення. Через обмеженість ресурсів таке **таргетування державної підтримки** є важливим для підвищення її ефективності. Програми підтримки також повинні враховувати не лише масштаби прямих та економічних втрат, але й на структурні зміни в економіці, спричинені зміною структури торгівлі.

Також в рамках дослідження Світового банку у мультинаціональних корпораціях запитали про основні політики, які б заохочували майбутні інвестиції в Україну. Трьома найбільш потрібними політиками названі **страхування військових ризиків** (27%), **впровадження системи податкових пільг** (22%) та **гарантії захисту інвестицій** (21%).

У рамках цього дослідження були проведені інтерв'ю зі стейкхолдерами, залученими до процесів надання та залучення фінансування, а саме: з головою та керівництвом Національного банку України, представниками Міністерства економіки України, керівництвом комерційних банків з державним, іноземним і приватним капіталом, з представниками різних сфер бізнесу, надавачами різних типів міжнародної фінансової допомоги українським суб'єктам господарювання. Разом з іншою інформацією, ці інтерв'ю були використані для формування наступних рекомендацій:

¹⁴⁴World Bank. 2024. Ukraine: Firms through the War. [Link](#).

1. **Створити повнофункціональний механізм страхування воєнних ризиків.** В українських реаліях постійного підвищеного ризику, страхування є важливим через фінансовий важіль (leverage), який цей механізм може надати для стимулювання кредитування та інвестицій у ризикові активи. Воєнне страхування дозволить переносити ризик із застрахованої сторони (бізнесу чи банку) на страховика, підвищувати впевненість економічних агентів, посилити ефективність використання капіталу та мати великий мультиплікативний економічний ефект.
2. **Комерційним банкам – надавати персоналізований супровід підприємствам у процесі надання кредиту.** Конкурентною перевагою менших банків на ринку кредитування здатність надавати більш персоналізований супровід клієнтам на шляху до отримання кредиту. Серед іншого це включає рекомендації підприємствам щодо шляхів покращення характеристик задля отримання кредитування або підвищення шансів пройти фінансовий моніторинг. Більші установи також можуть покращити практики взаємодії з позичальниками. Окремі підприємці, опитані при підготовці цього дослідження, отримали відмови великих банків без жодних пояснень. Хоча банки й мають на це право, кращою практикою був би супровід бізнесу також у разі відмов. Це сприяло б формуванню середовища довіри між кредиторами й позичальниками.
3. **Комерційним банкам – адаптувати внутрішні скорингові моделі** задля уникнення несправедливих відмов у наданні кредиту.
4. **Комерційним банкам – надавати консультації щодо альтернативних джерел фінансування** у разі, коли банк не має можливості задовольнити кредитну заявку.
5. **Усунути бар'єри для прийняття різних класів активів як банківської застави.**
6. **Популяризувати можливості позик кредитних спілок для малих підприємств та підприємців.** Кредитним спілкам доцільно проінформувати малих економічних агентів – фермерські господарства, кооперативи, ОСББ та інші мікропідприємства – про нові кредитні можливості кредитних спілок фінансувати ці типи юридичних осіб. Це дозволить диверсифікувати ринок залучення фінансування та перебрати кредитування мікропідприємств з банків, які є більш регульованими кредиторами.
7. **Позичальникам – дотримуватися засад доброчесності та прозорості у веденні бізнесу.** Опитані представники банків визначають недостатню відкритість бізнесу як одну з основних причин відмов у наданні кредиту. До поганих практик зокрема належить несплата податків, податкова оптимізація через оформлення персоналу як ФОП, ведення бізнесу на окупованих територіях, наявність судових чи виконавчих проваджень, применшення офіційного чистого доходу тощо. Тому прозорий та доброчесний бізнес, окрім морально-етичної складової сплати податків, також є більш конкурентним позичальником.
8. **Удосконалювати навички складання заявок та бізнес-планів.** Частина бізнесу, що має потребу в фінансуванні, відмовляється від позики через невміння скласти кредитну заявку, або через недостатність часу на її складання. Значній частці кредитних заявок у банках відмовляють через недостатню якість або реалістичність бізнес-плану. Розуміння позичальниками вимог кредиторів – важлива складова покращення доступу до фінансування. Проблема може бути вирішена шляхом проведення спеціалізованих тренінгів, створення навчальних відеоматеріалів та детальних покрокових інструкцій.
9. **Бізнесу доцільно надавати банкам детальну інформацію про діяльність компанії** – план стратегічного розвитку, засоби виробництва тощо. Також ефективним підходом може бути запрошення представників банку в офіс компанії, на виробничі потужності та інші місця провадження комерційної діяльності. Таке партнерство з банками створює гарну кредитну ділову репутацію позичальника.

10. **Диверсифікувати джерела залучення фінансування.** Розгляд пропозицій від різних кредиторів надає бізнесу кращі умови кредитування та зменшує його залежність від одного кредитора. Також для невеликих сум іноді доступні грантові пропозиції або пропозиції кредитних спілок, що здатні пропонувати нижчу кредитну ставку.
11. **Опублікувати Стратегію зменшення NPL.** У травні 2024 року НБУ зобов'язався опублікувати Стратегію відновлення кредитування, важливою частиною якої є план зменшення непрацюючих активів та кредитів. Публікація, разом з супутньою комунікацією, а також подальше дотримання цієї стратегії, є складовою відбудови довіри між регулятором та учасниками ринку.
12. **Ухвалити підзаконні нормативні акти, що регулюють умови можливого вилучення транспорту та техніки на потреби ЗСУ.** З прийняттям Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» не було унормовано перелік та умови можливого вилучення транспорту, що створило невизначеність на ринку та загрожує сповільнити кредитування та лізинг (оренду) відповідних засобів.
13. **Продовжувати поетапну лібералізацію лізингу, страхування та інших фінансових послуг** у рамках загальної лібералізації фінансових ринків. Це розширить спектр можливостей для залучення капіталу.
14. **Пом'якшувати обмеження з виплати наявного зовнішнього боргу** в рамках валютної лібералізації, що буде кроком відновлення довіри та впевненості міжнародних економічних агентів щодо інвестицій в українські підприємства.
15. **Створити карту можливостей для українського бізнесу.** Така карта можливостей фінансування та немонетарної підтримки має бути всеосяжною, тобто включати не лише державні програми, а й приватні, грантові та міжнародні. Окрім цього, така інформація має бути повною, оновлюваною та включати ключові параметри фінансування.
16. **Збільшувати організаційну спроможність бізнесу залучати борговий капітал.** Виходячи з проблеми низької якості заявок та бізнес-планів, які підприємства додають до своїх кредитних заявок, **доцільним є проведення тренінгів** для підприємців з підготовки необхідної документації та загального покращення bankability підприємств. Важливою складовою цієї роботи є також донесення інформації про такі тренінги до потенційних позичальників.
17. **Залучати до організації навчальних процесів бізнес-асоціації.** Це одночасно посилить ефективність навчальних процесів, забезпечить доступ до цільових аудиторій і сприятиме довірі бізнесу до держави.
18. **Сфокусувати державну програму «Доступні кредити 5-7-9»:**
 - націлити програму в першу чергу на деокуповані та прифронтові території;
 - визначити пріоритетний перелік галузей фінансування, які можуть отримати кредит;
 - поступово заміщати пільгові програми кредитування кредитуванням на ринкових умовах у міру зниження облікової ставки, стабілізації та лібералізації фінансової системи.